

Cenzura tijekom Trećeg Reicha u kontekstu njemačke kulturne politike

Sukalić, Sabina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:539126>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
SMJER BIBLIOTEKARSTVO
Ak. god. 2022./2023.

Sabina Sukalić

**Cenzura tijekom Trećeg Reicha u kontekstu njemačke
kulture politike**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ana Barbarić

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

Sadržaj.....	i
1. Uvod.....	1
2. Kontrola knjiga u Weimarskoj Republici	2
2.1. Zakon protiv smeća i nečistoće.....	3
2.2. Liga za njemačku kulturu (Kampfbund).....	3
2.3. Wilhelm Frick	4
2.4. Ostali dekreti	5
3. Spaljivanje knjiga.....	6
3.1. Hitlerova mladež (Hitlerjugend)	6
3.2. Nacionalna organizacija studentskih vijeća (Deutsche Studentenschaft).....	7
3.3. Crna Lista.....	9
3.4. Spaljivanje knjiga 1933. godine.....	10
3.5. Kritika i podrška spaljivanja knjiga	12
4. Organizacije koje su djelovale kao mehanizmi kontrole i represije	15
4.1. Ministarstvo javnog prosvjetiteljstva i propagande	15
4.2. Nacionalna komora književnosti.....	17
4.3. Gestapo i SD	18
4.4. Komisijski odbor stranke za zaštitu nacionalno-socijalističke književnosti.....	20
5. Cenzura knjiga	22
5.1. Oblici cenzure	22
5.1.1. Preventivna cenzura	22
5.1.2. Suspenzivna cenzura	22
5.1.3. Autocenzura	23
5.1.4. Autocenzura u knjižnicama.....	24
5.2. Razlozi za zabranu knjiga	24
5.3. Židovske knjige.....	27

5.4. Zabranjene knjige i autori	29
5.4.1. Klasična teorija elektriciteta i magnetizma, Max Abraham.....	29
5.4.2. Razumijevanje ljudske prirode, Alfred Adler	29
5.4.3. Osnovni Spisi, Sigmund Freud	30
5.4.4. Marksizam i Darwinizam, Pannekoek	30
5.4.5. Franz Kafka.....	30
6. Posljedice cenzure.....	32
6.1. Unutarnje emigracije.....	32
6.2. Njemačka Exilliteratur	34
7. Zaključak.....	35
8. Literatura.....	36
Sažetak	38
Summary	39

1. Uvod

Povijest književnosti u Njemačkoj obilježena je razdobljem Weimarske Republike, razdobljem političke nestabilnosti i društvenih previranja, te kasnije, razdobljem vladavine nacističkog režima - Trećeg Reicha. Tijekom ovih razdoblja, knjige su igrale ključnu ulogu u oblikovanju javnog mišljenja, ali su isto tako bile podvrgnute strogim kontrolama, cenzuri i, nažalost, spaljivanju. Ovaj rad usredotočuje se na kompleksan skup događaja koji su obilježili razdoblje Trećeg Reicha. U prvom dijelu rada, pružit će se kratki pregled načina na koji su se knjige kontrolirale u Weimarskoj Republici, ističući značajne osobe, organizacije i dekrete koji su imali najveću ulogu u tom procesu. Središnji dio rada bavit će se istraživanjem organizacija koje su imale vodeću ulogu u zastrašujućem činu spaljivanja knjiga tijekom Trećeg Reicha. Ove organizacije nisu samo fizički uništavale knjige, već su i djelovale kao mehanizmi kontrole i represije, potiskujući svaku ideju koja bi mogla ugroziti nacističku propagandu i vlast. Proučit će se njihova uloga u ograničavanju slobode izražavanja i posljedice koje su proizašle iz njihovih djela. Završni dio rada bavit će se analizom cenzure, razlozima za zabranu knjiga i primjerima djela koja su bila zabranjena. Razmotrit će se kako je cenzura utjecala na kulturni i intelektualni pejzaž te kako su se književnici suočavali sa sustavom koji im je nametao norme i ideologije. Kroz ovaj rad, cilj je bolje razumjeti kompleksnu dinamiku između knjiga i društva u ovom povijesnom razdoblju te prepoznati važnost slobode izražavanja kao temeljnog ljudskog prava koje moramo uvijek čuvati i braniti.

2. Kontrola knjiga u Weimarskoj Republici

Nacistička propaganda, prije i nakon preuzimanja vlasti 1933. godine, prikazivala je njemačku književnu scenu tijekom Weimarskog razdoblja kao kaotično stanje u kojem su individualna prava prevladavala nad svim pojmovima ljepote i dobrote u korist korozivnog židovskog “kulturnog boljševizma”. U stvarnosti, objavljivanje knjiga u Weimarskoj Republici, koje su nacisti omalovažavali nazivajući je “Systemzeit” (vrijeme sistema), nije bilo tako nekontrolirano kao što je nacistička kritika sugerirala.¹ Članak 118 Weimarskog ustava koji je usvojen 1919. godine jamčio je njemačkim građanima pravo slobodnog izražavanja mišljenja riječima, pisanjem, tiskom, slikom ili na neki drugi način i objavljivanja bez cenzure. Članak je napominjao da su zakonske mjere dopuštene za regulaciju kina i za suzbijanje “smećarske i nepristojne literature”. Javne izložbe i nastupi smjeli su biti ograničeni u svrhu zaštite mladeži. Osim toga, slobode koje je pružao Članak 118 bile su unutar granica utvrđenih općim zakonima, a nekoliko odredbi kaznenog zakona moglo se, i doista se koristilo, kako bi se ograničilo pravo na slobodno objavljivanje.² Članak 82. Kaznenog zakona kažnjavao je veleizdaju, urotničke aktivnosti i pripremu za izdaju, kao i nasilno rušenje ustavnog poretka. Pozivajući se na ovaj zakon, lokalne vlasti su oduzimale knjige koje su navodno poticale nasilno rušenje Weimarskog ustava. Pisци s radikalne lijeve strane posebno su često bili uhvaćeni u tu mrežu. U lipnju 1925. godine, sud u Berlinu naložio je zabranu knjige poezije pod nazivom *Der Leichnam auf dem Thron* (Tijelo na prijestolju) autora Johanna R. Beckera, poznatog člana Njemačke komunističke stranke, pod izgovorom da knjiga potiče nasilno rušenje republike. Dva mjeseca kasnije, sam Becker je optužen za pripremu veleizdaje koristeći svoj roman *Levisite* kao “književni instrument” za poticanje revolucionarnog ustanka.³ Članak 66. Kaznenog zakona koji kažnjava bogohuljenje korišten je protiv nekoliko pisaca, uključujući Ernsta Glaesera i Kurta Tucholskog.⁴

Dodatni mehanizam za ušutkavanje politički nepoželjnih tekstova bilo je poduzimanje pravnih postupaka temeljenih na kleveti. Osoba bi mogla optužiti određenu knjigu za uvredu, te u slučaju uspješne optužbe, postići zabranu i uništenje spornog izdanja. Reichswehr (njemačka vojska) koristila je ovu taktiku kako bi suzbila niz pacifističkih knjiga. Otvorena pornografija bila je zabranjena člankom 184. Kaznenog zakona, a provođenje ove odredbe

¹ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 3.

² RGBI. 1919. str. 1383-1418. Dostupno na: <https://www.reichsgesetzblatt.de/D/RGBI-D/1919/index.htm> / (14.4.2023.)

³ Petersen, Klaus. Zensur in der Weimarer Republik, Stuttgart : J. B. Metzler, 1995. str. 182.

⁴ Barbian, Jan-Pieter. Literaturpolitik im “Dritten Reich”: Institutionen, Kompetenzen, Betätigungsfelder. Munich : Deutscher Taschenbuchverlag, 1995. str. 51.

bilo je u rukama kriminalne policije. Međutim, zbog federalne strukture Weimarske Republike, stvarna praksa je varirala od države do države. Knjiga bi mogla biti zabranjena u Pruskoj, ali slobodno prodavana u Saskoj. Policijske snage u Bavarskoj imale su reputaciju posebno agresivnog pristupa.⁵ Da bi se uskladila s međunarodnim ugovorima, Deutsche Zentralpolizeistelle zur Bekämpfung unzüchtiger Schriften (Njemački centralni policijski ured za borbu protiv nepristojnih publikacija) u Berlinu vodio je popis svih knjiga koje su u zemlji bile zaplijenjene jer su se smatrale nepristojnima (*Polunbi-Katalog*). Spisak je bio strogo povjerljiv i označen kao “Povjerljivo - Samo za službenu uporabu.”⁶

2.1. Zakon protiv smeća i nečistoće

Unatoč tim ograničenjima, Njemačka je prije Prvog svjetskog rata bila puno liberalnija od drugih europskih zemalja u slobodi koju je davala autorima da raspravljaju o razvijanju tjelesnog zdravlja i seksualnosti. Tijekom Weimarske Republike, ta se sloboda proširila do te mjere da su ljudi različitih političkih uvjerenja počeli smatrati da je to simptom dekadentne popustljivosti. Već 1920. godine, u vrijeme donošenja zakona o cenzuri filmova, postojali su zahtjevi za donošenje zakonodavstva kojim bi se suzbio val jeftinih Groschenhefte (jeftine knjižice) i erotskih publikacija. Liberalni i progresivni pedagozi složili su se da se nešto mora poduzeti protiv poplave loše i nečiste literature. Neki autori i izdavači su se protivili, ali šest godina kasnije, parlamentarna većina uspjela je podržati takvu zakonodavnu mjeru. Početkom prosinca 1926. godine Reichstag (njemački parlament) donio je Zakon o zaštiti mladeži od “smeća” i “nečiste” literature (Gesetz zur Bewahrung der Jugend vor Schund- und Schmutzliteratur). Zakon nije definirao značenje smeća i nečistoće; ostavio je inspeksijskim uredima u Berlinu i Münchenu da odluče koje publikacije trebaju biti tako označene. Odluke ovih dvaju ureda mogle su se osporiti kod Superiorne inspeksijske kancelarije u Leipzigu. Do siječnja, lista je sadržavala 188 stavki. Navedene publikacije nije bilo dopušteno prodavati osobama mlađim od osamnaest godina, niti ih reklamirati ili izlagati.⁷

2.2. Liga za njemačku kulturu (Kampfbund)

Zakon protiv smeća i nečistoće imao je podršku desnih političkih snaga, posebno različitih elemenata Völkische pokreta, koji je bio najveća i najradikalnija grupa u konzervativnom taboru. U političkom smislu, “Volk” ima isto značenje kao i “nacija”: kolektiv građana nacionalne države. U kulturnom smislu, “Volk” se koristi kao sinonim za “etničku skupinu” i

⁵ Ibid. str. 280.

⁶ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 4.

⁷ RGBI. 1926. str. 505. Dostupno na:

<https://www.reichsgesetzblatt.de/D/RGBI-D/1926/index.htm> (14.4.2023.)

označava zajednicu ljudi koji se osjećaju povezanim putem zajedničkog jezika, religije i kulture. Nacionalističkim, rasističkim ili völkischen ideologijama leži ideja “Volk” kao pripadnosti prema porijeklu ili krvnom srodstvu. Nacisti u Völkisch pokretu postavili su njemački narod u središte svoje ultranacionalističke, antisemitske i rasističke politike, predstavljajući ga kao nadmoćnu i više vrijednu zajednicu.⁸ Njihov cilj nije bio zabraniti samo prekomjerno erotska izdanja, već i spise njihovih političkih suparnika. U borbi protiv onoga što su smatrali antinacionalnom, poražavajućom i židovskom literaturom, istaknula se Liga za njemačku kulturu (Kampfbund für deutsche Kultur), osnovano 1928. godine (prvo pod nazivom Nacionalno-socijalističko društvo za njemačku kulturu) i na čelu s veteranom nacističke ideologije Alfredom Rosenbergom. Osnivački dokument Kampfbunda, objavljen u svibnju 1928. godine, osudio je literaturu koja se smatrala neprijateljskom prema njemačkom narodu i koja je navodno provodila sistematsku borbu protiv pravih vrijednosti njemačke kulture. Umjesto da ojačaju otpor njemačkog naroda protiv svojih neprijatelja, ti literati su hvalili vrline pacifizma, kukavičluka i lopovluka. Poziv je poticao njemački narod da započne borbu protiv “Verbasta rdisierung und Vernegerung” (Poganštine i podložnosti crncima).⁹

2.3. Wilhelm Frick

Prilika za ostvarivanje potiskivanja “korozivne” literature ukazala se u saveznoj državi Turingiji, gdje je 23. siječnja 1930. godine nacistički vođa Wilhelm Frick postao ministar unutarnjih poslova i obrazovanja. Frick je bio odvjetnik, neko vrijeme je bio na čelu kriminalne policije u Münchenu i sudjelovao je u nacističkom Pivskom puču 9. studenog 1923. godine. Početkom travnja 1930. godine izdao je dekret “Protiv kulture crnaca i za njemačku nacionalnu tradiciju”, koji je uključivao zabranu knjiga poput romana *Na zapadu ništa novo* Ericha Marie Remarqueea, kao i filma temeljenog na tom romanu. U prosincu je ministarstvo objavilo popis knjiga koje su nazvane “nacionalnom literaturom”. Sve javne knjižnice su morale posjedovati te knjige u svojim zbirkama. U članku objavljenom 1932. godine, Frick je istaknuo svoje zadovoljstvo postignutim rezultatima u Turingiji u pogledu obnove duhovnosti Njemačke i suprotstavljanja utjecaju židovskih, marksističkih, internacionalističkih i pacifističkih ideja.¹⁰ Nakon Frickova razrješenja 1. travnja 1931. mnoge prethodno nametnute mjere su povučene. Međutim, kada su nacisti ponovno postali najjača stranka u Landtagu (državnom parlamentu) Turingije nakon izbora 31. srpnja 1932.,

⁸ Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus. 2015. Dostupno na: <https://www.gra.ch/bildung/glossar/volk-voelkisch-2/> (14.4.2023.)

⁹ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 5.

¹⁰ Ibid. str. 5.

Fritz Wächtler, novi ministar obrazovanja, uspio je ponovno oživjeti i pojačati praksu cenzure. Nakon što je nacistička stranka došla na vlast 31. siječnja 1933., Frick je postao Hitlerov ministar unutarnjih poslova. Ova koncentracija moći omogućila je nacistima daljnje zatezanje kontrole nad cenzurom i nadzorom nad književnošću i kulturom.¹¹ Članak 48 Weimarskog ustava dao je predsjedniku ovlasti da proglasi izvanredne dekrete bez prethodnog pristanka Reichstaga (nacionalnog parlamenta). Također, 25. ožujka 1930. godine, parlament je donio novu verziju Zakona o zaštiti Republike iz 1922. godine koja je sadržavala pravo zabrane organizacija i ograničenje govora.¹² Ove pravne odredbe bile su namijenjene korištenju samo u izvanrednim situacijama, ali tijekom napetih i teških političkih uvjeta posljednjih godina Weimarske Republike, sve više su postale uobičajeni način upravljanja. Ministarska birokracija od 1930. godine zamijenila je Reichstag kao stvarni zakonodavac. Republika je postala autoritarna država kojom upravljaju civilni službenici.¹³

2.4. Ostali dekreti

Među žrtvama vladavine izvanrednih dekreta bili su autori knjiga, posebno pisci s lijevog političkog spektra. Izvanredni dekret donesen 28. ožujka 1931. bio je usmjeren na ograničenje slobode okupljanja, ali također je omogućavao zabranu knjiga na razdoblje do osam mjeseci. Dekret donesen 17. srpnja, dao je policiji ovlast da oduzme svaku publikaciju koja prijeti javnoj sigurnosti i redu. Još jedan dekret, proglašen 16. lipnja 1932., zabranjivao je publikacije koje su ugrožavale vitalne interese države širenjem neistinitih ili izopačenih činjenica ili klevetale ili zlonamjerno omalovažavale organe ili visoke dužnosnike države. Do tada su takva djela bila pod nadležnosti sudova. Policiji je bila dana slobodna ruka da primjenjuje te odredbe kako su smatrali prikladnim. Povjesničari cenzure knjiga tijekom Weimarske Republike zaključuju da je Weimarska vlada korak po korak pripremala represivne mjere koje je nacistički režim donio 1933. godine.¹⁴

¹¹ Barbian, Jan-Pieter. Literaturpolitik im "Dritten Reich": Institutionen, Kompetenzen, Betätigungsfelder. Munich : Deutscher Taschenbuchverlag, 1995. str. 65-70.

¹² Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 5.

¹³ Broszat, Martin. The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich. London : Longmans, 1981. str. 12.

¹⁴ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 6.

3. Spaljivanje knjiga

Spaljivanje knjiga predstavlja kategorički pokušaj iskorjenjivanja ideja. U prošlim vremenima i na određenim mjestima, svaka ideja koja je bila smatrana uvredljivom završavala je spaljena na lomači. Takva cenzura obuhvaća široki spektar ideja, uključujući ne samo religiozne, već i političke i razvratne teme. Kada odbacivanje ideja inicira manji broj pojedinaca, poput svećenika ili zajednica, društvo to može zanemariti, što se može primijetiti i u suvremenim primjerima kada pretjerano revni svećenici potiču spaljivanje knjiga poput *Harry Pottera*. Međutim, kada cenzura dolazi od društva kao cjeline, posljedice mogu biti smrtonosne, kao što se vidjelo u nacističkoj Njemačkoj 1933. godine. Mnogi pisci čije su knjige spalili zdušni njemački studenti izgubili su život u koncentracijskim logorima, poput Carla von Ossietzkyja, dok su mnogi drugi morali napustiti Njemačku i prekinuti s objavljivanjem.

Ova potisnuta sloboda izražavanja svjedoči o snazi ideja i opasnostima kada se takve slobode zloupotrebljavaju kako bi se ugušile kritike i različiti pogledi. Iz povijesnih lekcija važno je zaključiti da je zaštita slobode izražavanja ključna za očuvanje demokratskog društva.¹⁵

3.1. Hitlerova mladež (Hitlerjugend)

Adolf Hitler je 30. siječnja 1933. godine imenovan kancelarom Njemačke, a nacisti su započeli obračun s političkim protivnicima. Funkcioneri i intelektualci s lijevog političkog spektra bili su uhićeni i odvedeni u improvizirane zatvore, često u podrumima lokalnih sjedišta nacističkih skvadrona SA (Sturmabteilung), gdje su brutalno pretučeni, mučeni i u nekim slučajevima ubijeni. Samo u Pruskoj, do kraja travnja, najmanje 25 000 ljudi bilo je odvedeno “na zaštitni pritvor” i zatvoreno u novoosnovane koncentracijske logore. U ova masovna uhićenja bili su uključeni pisci koji su se u svojim djelima otvoreno suprotstavljali nacistima, među njima Erich Baron, Erich Mühsam, Carl von Ossietzky i Ludwig Renn. Mühsam je uskoro ubijen, a Ossietzky je preminuo 4. svibnja 1938. zbog ozbiljnih zdravstvenih problema koje je zadobio tijekom pet godina provedenih u koncentracijskom logoru.¹⁶

Reichstag je 1. veljače izgorio u požaru, a bivši nizozemski komunist je uhvaćen u činu podmetanja vatre. Nacisti su iskoristili ovu priliku za stvaranje vala javne histerije oko

¹⁵ Hillerbrand, Hans J. On Book Burnings and Book Burners: Reflections on the Power (And Powerlessness) of Ideas. *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 74, No. 3. New York : Oxford University Press, 2006. str. 603.

¹⁶ Lewy, Guenter. *Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2016. str. 7.

komunističke opasnosti. Reichstag je 23. ožujka odobrio tzv. Zakon o posebnim ovlastima. Parlament je djelovao bez svog osamdeset i jednog komunističkog zastupnika, koji su bili uhićeni ili su se skrili, pod prijetećim prisustvom naoružanih skvadrona SA i SS koji su okupirali prolaze i okružili zgradu. Zakon o uklanjanju ugroze naroda i Reicha dao je kabinetu - zapravo kancelaru Hitleru - ovlaštenje za donošenje zakona i uredbi bez uključivanja Reichstaga. U govoru koji je trajao više od dva sata, Hitler je obećao raditi na temeljitoj moralnoj obnovi i očuvanju vječnih vrijednosti nacije. U tu svrhu bit će korišteni umjetnost i književnost. Tada je proglasio da će "Krv i rasa ponovno postati izvor umjetničke kreativnosti."¹⁷ Do ožujka 1933., nacistička vrsta "moralne obnove" bila je u tijeku, a nacistički teror je na meti imao i knjige. Skvadroni SA su napadali sjedišta Komunističke, Socijaldemokratske i sindikalne organizacije, kao i njihova izdavačka poduzeća, i palili namještaj, dosjee i knjige koje su tamo pronašli. Ovo spaljivanje knjiga nije uključivalo određene autore ili naslove. Članovi Hitlerove mladeži (Hitlerjugend ili HJ) palili su knjige oduzete iz školskih i javnih knjižnica, i ove akcije, za razliku od prethodnih, usmjeravale su se prema određenim autorima koje su smatrali subverzivnima prema novom poretku, kao što su Lion Feuchtwanger, Emil Ludwig, Ernst Toller, Erich Maria Remarque i Kurt Tucholsky. U Düsseldorfu, rodnom mjestu Heinricha Heinea, HJ je spalio zbirku Heineovih pjesama. U školi u Berlinu nacistička mladež je zaplijenila primjerke Boccacciovog *Dekameron*a, a na ulicama mnogih berlinskih škola izvještavalo se da su lomače gorjele nekoliko dana. Vođe HJ-a su 19. travnja u Bavarskoj pozvale na velike skupove koji će se održati u nedjelju, 7. svibnja, na "Dan mladeži", na kojima će se spaliti marksistička, pacifistička i demokratska literatura. Također su 2. svibnja zatražili od Bavarskog ministarstva obrazovanja i kulturnih poslova da naredi javnim knjižnicama da te knjige stave na raspolaganje HJ-u. Ministarstvo nije izričito udovoljilo tom zahtjevu, ali je 4. svibnja novoimenovani nacistički ministar, Hans Schlemm, izdao apel za podršku čišćenju knjiga.¹⁸

3.2. Nacionalna organizacija studentskih vijeća (Deutsche Studentenschaft)

Najbolje organiziranu akciju za spaljivanje neželjenih knjiga organizirala je Deutsche Studentenschaft (DSt) - nacionalna organizacija studentskih vijeća osnovana 1919. godine kao branitelj ekonomskih interesa njemačkih i austrijskih sveučilišnih studenata. Tijekom sljedećih godina, DSt se sve više upletao u borbu između republikanskih i völkischen (militantnih nacionalističkih) studenata, a do 1931. godine došao je pod dominaciju

¹⁷ Ibid. str. 7.

¹⁸ Schoeps, Julius H. Tress, Werner. Orte der Bücherverbrennungen in Deutschland 1933. Berlin : Georg Olms, 2008. str. 15-19.

Nacionalnog socijalističkog njemačkog studentskog saveza (Nationalsozialistischer deutscher Studentenbund), osnovanog 1926. godine kao podružnica nacističke stranke. U travnju 1933. godine DSt je želio dati svoj doprinos tzv. nacionalnoj revoluciji i tako ojačati svoj položaj u novoj državi. Dana 6. travnja izvršni odbor DSt-a osnovao je ured za tisak i propagandu koji je trebao voditi student prava Hans Karl Leistriz. Dva dana kasnije, novi ured je poslao kružno pismo svim povezanim studentskim organizacijama u kojem je najavio svoj prvi plan akcije koji je trebao započeti 12. travnja “kampanjom prosvjećivanja” i kulminirati javnim spaljivanjem “židovske i korozivne literature”. Svi studenti trebali su očistiti svoje kolekcije knjiga, a studentske organizacije trebale su se pobrinuti za čišćenje javnih knjižnica. Akcija je opisana kao odgovor na "besramnu kampanju svjetskog židovstva protiv Njemačke". Uz pismo bilo je priloženo 12 teza protiv ne-njemačkog duha koje su trebale biti distribuirane 13. travnja kao veliki plakati. Skraćena verzija tog pisma poslana je oko šezdeset njemačkih pisaca, za koje se očekivalo da će biti simpatizeri i koje su zamolili da podrže akciju DSt-a.¹⁹ Apel “Wider den undeutschen Geist” (“Protiv ne-njemačkog duha”) zahtijevao je pročišćenje njemačkog jezika i njemačke književnosti. U apelu je pisalo da su najopasniji neprijatelji Židovi. Također je pisalo da Židov može razmišljati samo na način svojstven Židovima, a ako piše na njemačkom jeziku smatralo se da laže. Nijemca koji koristi njemački jezik, ali ima misli koje nisu u skladu s njemačkim identitetom, nazivali su izdajnikom. Njemački studenti su potaknuti da prevladaju židovski intelektualizam i liberalne manifestacije propadanja koje su s njim povezane. Njemačko sveučilište moralo je inzistirati da se njegovi studenti i profesori čvrsto obavežu životu njemačkog uma. Manifest je završio podsjećajući studente i studentske organizacije da provedu čišćenje javnih knjižnica i spaljivanje prikupljene korozivne literature.²⁰ Čišćenje knjižnica započelo je promptno. Studenti iz Breslaua, sjedišta starog i prestižnog sveučilišta, obavijestili su berlinski propagandni ured da su 22. i 23. travnja uniformirani i naoružani studenti pretražili gradsku knjižnicu i zaplijenili oko 10 000 djela ne-njemačke literature. Policija je bila unaprijed obaviještena i pružila je pomoć. Većina vlasnika knjižnica i knjižara također je surađivala. Mnogi su već sami povukli sporne knjige iz optjecaja. U idućim danima proveo se pregled knjiga prema “Crnoj listi” koju su studenti primili kako bi se odlučilo koje će knjige biti spaljene.²¹ Slične akcije događale su se i u drugim gradovima. U Berlinu su studentske skupine koje su se vozile kamionima ne samo

¹⁹ Berger, Friedmann et al. In jenen Tagen: Schriftsteller zwischen Reichstagsbrand und Bücherverbrennung: Eine Dokumentation. Leipzig : Gustav Kiepenheuer, 1983. str. 267.

²⁰ Ibid. str. 267-269.

²¹ Schoeps, Julius H. Tress, Werner. Orte der Bücherverbrennungen in Deutschland 1933. Berlin : Georg Olms, 2008. str. 193-194.

zaplijenile knjige već su i uništile i zatvorile Institut za proučavanje seksualnosti koji je vodio Magnus Hirschfeld.²²

3.3. Crna Lista

Crnu listu koju su primili breslauski studenti sastavio je knjižničar Wolfgang Hermann, uz pomoć dvojice drugih nacističkih knjižničara, Hansa Engelharda i Maxa Wiesera. Hermann je bio član Verband Deutscher Volksbibliothekare (VDV), Udruge njemačkih javnih knjižničara, organizacije koja je rado iskoristila priliku da se obračuna s konkurencijom, posudbenim knjižnicama. Od 1930. te su komercijalne tvrtke stekle sve veći broj čitatelja, posebno među nezaposlenima, i tvrdilo se da posudbene knjižnice imaju “smeće i nečistoću”. Djelujući kao odbor VDV-a, ova trojica nacista brzo su prešla s prvotne ideje o pročišćavanju knjižnica na zadatak reorganizacije svih berlinskih knjižnica i čišćenja od “kulturnog boljševizma” - boljševičke, marksističke i židovske literature. Rad odbora imao je blagoslov gradonačelnika Berlina, Heinricha Sahma. On je djelovao pod nadzorom “državnog povjerenika” kojega je imenovao Hermann Göring.²³ U pismu datiranom 26. travnja, Göring je izrazio nadu da će pruska vlada službeno odobriti njegov popis, ali ta očekivanja nisu bila ispunjena. Göring je uredu za propagandu DSt-a pružio popis na kojemu se nalazio 71 autor beletristike, koji ga je prosljedio kolegama na sveučilištima 27. travnja. Taj popis je još bio nepotpun. Potpunija verzija, kao i popis knjiga o povijesti i filozofiji, trebali su uslijediti u idućih nekoliko dana. Do 8. svibnja popis nepoželjnih knjiga na teme politike, umjetnosti, religije i pedagogije bio je napokon dovršen, a Göring ga je poslao DSt-u. Popis nepoželjnih beletrističkih djela uključivao je 131 autora, među kojima je bilo 94 autora koji su pisali na njemačkom jeziku, 37 prevedenih stranih autora i 4 zbirke. Na popisu su se nalazila poznata književna imena poput Bertholda Brechta, Ilje Ehrenburga, Liona Feuchtwangera, Emila Ludwiga, Heinricha i Klause Manna, Johna Dos Passosa, Arthura Schnitzlera te Arnolda i Stefana Zweiga. Popis autora publicističkih djela obuhvaćao je 190 imena. Popisi politike i povijesti obogaćeni su imenima poput Maxa Adlera, Otta Bauera, Augusta Bebela, Helene Keller, Ferdinanda Lassallea, Karla Marxa, V. I. Lenjina i Walthera Rathenaua.

Göring je također poslao kopije popisa berlinskim javnim knjižnicama i obavijestio ih da će neke od tih “korozivnih” knjiga biti javno spaljene. Datum ovog “velikog auto-da-fea” trebao je biti uskoro objavljen. Savez njemačkih posudbenih knjižnica je 5. svibnja objavio da su se složili surađivati s DSt-om u akciji “Wider den undeutschen Geist” (Protv ne-njemačkog

²² Sauder, Gerhard. Die Bücherverbrennung: Zum 10. Mai 1933. Munich : Carl Hanser, 1986. str. 162.

²³ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 9.

duha) i zatražio je od knjižnica da uklone knjige navedene na priloženom popisu iz svojih inventara.²⁴

3.4. Spaljivanje knjiga 1933. godine

Dana 13. ožujka, Hitler je imenovao svog glavnog propagandista Josepha Goebbelsa za vođu novog Ministarstva za prosvjećivanje i propagandu (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, ili RMfVP). DSt je 10. travnja podnio zahtjev tom ministarstvu za subvenciju od 600 RM kako bi pokrio troškove tiskanja plakata za akciju "Wider den undeutschen Geist" (Protiv ne-njemačkog duha). Rezultati tog zahtjeva nisu zabilježeni, ali kada su 3. svibnja studenti zatražili od Goebbelsa da održi glavni govor koji će pratiti ceremonijalno spaljivanje knjiga u Berlinu tjedan dana kasnije - tzv. Feuerrede (govor o vatri) - on je pristao. Za razliku od mnogih ranijih izvješća, Goebbels je bio potpuno uključen u spaljivanje knjiga, ali nije ga sam inicirao.²⁵ Dana 10. svibnja, Alfred Bäumlér, novoimenovani profesor političke pedagogije na Sveučilištu Friedrich-Wilhelm u Berlinu i zaštićenik veterana nacističkog vođe Alfreda Rosenberga, održao je svoje inauguracijsko predavanje. Većina studenata koji su ispunjavali veliku dvoranu bili su odjeveni u uniforme SA (Sturmabteilung). Iza Bäumlérova govorničkog pulta stajala je skupina s nacističkim zastavama. On je završio svoje predavanje pozivom da se ne čeka na zabranu knjiga, već da se djeluje proaktivno i spale knjige koje nisu njemačke. U večernjim satima, povorka studenata s bakljama i kamioni natovareni s oko 20 000 knjiga kretali su se prema mjestu ispred Opere, gdje je bila podignuta velika lomača. Radijska postaja prenosila je događaje, a snimke su kasnije prikazane u vijestima.²⁶ Devet studenata, kojima su bile dodijeljene knjige prema različitim kategorijama, pridružilo se spaljivanju osuđenih knjiga uz prigodne govore. Na događaju u kojem su spaljivane knjige, prvi govornik je odlučno izrazio svoje stajalište protiv klasne borbe i materijalizma, ističući važnost zajednice naroda i idealističkog načina života. U znak protesta protiv tih ideja, odlučio je predati spise Marxa i Kautskog vatri. Nakon njega, drugi govornik je izrazio svoju zabrinutost zbog moralnog propadanja i dekadencije te se zalagao za poštivanje moralnosti i discipline u obitelji i državi. Kako bi naglasio svoj stav, odabrao je spise Ericha Kästnera, Ernsta Glaesera i Heinricha Manna te ih bacio na lomaču. Još nekoliko govornika je ustalo i izrazilo svoju osudu prema različitim aspektima njemačke povijesti i društva. U govorima drugih govornika izražena je osuda

²⁴ Ibid. str. 9-10.

²⁵ Ibid. str. 10.

²⁶ Schoeps, Julius H. Tress, Werner. Orte der Bücherverbrennungen in Deutschland 1933. Berlin : Georg Olms, 2008. str. 115-118.

falsifikacije njemačke povijesti (Emil Ludwig), prekomjernih želja koje su destruktivne (Sigmund Freud), ne-njemačkog novinarstva s naglaskom na židovsko-demokratski tip (Theodor Wolff, Georg Bernhard), izdaje vojnika iz Prvog svjetskog rata te drskosti i oholosti koja vrijeđa vječni njemački um (Kurt Tucholsky, Carl von Ossietzky). Svi ovi govornici su iznijeli svoje kritike i optužbe protiv autora i ideja koje su smatrali neprikladnima ili opasnim za njemačko društvo. Nakon što su svi ti govornici završili s iznošenjem svojih stajališta Goebbels je održao završni govor. U svom govoru je blagoslovio spaljivanje knjiga i pohvalio hrabrost i predanost studenata što se zauzimaju za revolucionarne ideje novog državnog uređenja, što se referiralo na nacističku ideologiju i političke vrijednosti.²⁷ Slične akcije odvijale su se i u drugim sveučilišnim gradovima. U Bonnu su spaljivanje knjiga proslavila dva sveučilišna profesora - Hans Naumann, profesor njemačke filologije, i Eugen Lüthgen, profesor povijesti umjetnosti. Naumann je izrazio divljenje prema hrabrosti studenata koji su se usudili spaliti knjige koje su mogle širiti zablude i prijetiti njihovim uvjerenjima. Nitko se nije trebao brinuti ako nevinu knjigu završiti na lomači. Njihov stav bio je da je bolje žrtvovati jednu nevinu knjigu u plamenu nego dopustiti da loša knjiga ostane netaknuta.²⁸ U Dortmundu je 30. svibnja spaljivanje knjiga organizirao Nacional-socijalistički savez učitelja (Nationalsozialistischer Lehrerbund, ili NSLB), a detaljne pripreme obavio je bivši djelatnik gradskih javnih knjižnica. U Essenu je inicijativu preuzeo Nacional-socijalistički organizacijski odjel trgovina (Nationalsozialistische Betriebszellenorganisation). Na spaljivanju knjiga 21. lipnja, novi ravnatelj gradskih knjižnica u Essenu, dugogodišnji član nacističke stranke od 1920-ih, opisao je spaljivanje “marksističkog škrabanja “kao lijepo, simbolično i edukativno”²⁹ U 1933. godini bila su devedeset i tri spaljivanja knjiga u sedamdeset njemačkih gradova. Ukupan broj knjiga koje su tako uništene nije poznat, ali morao je biti značajan. Nacistički dužnosnici pohvalili su spaljivanje. Knjižničar Joachim Kirchner, odani sljedbenik Rosenberga koji je kasnije nagrađen imenovanjem za direktora knjižnice Ludwig Maximilian University u Münchenu, branio je spaljivanje kao nužnu mjeru za čišćenje knjižnica od “korozivnih” knjiga “Asphaltliteratur” (termin kojim su nacisti omalovažavali književnost koja se bavila životom u velikim gradovima s prekomjernim naglaskom na usamljenost i otuđenost).³⁰

²⁷ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 11-12.

²⁸ Sauder, Gerhard. Die Bücherverbrennung: Zum 10. Mai 1933. Munich : Carl Hanser, 1986. str. 250.

²⁹ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 13.

³⁰ Ibid. str. 13.

3.5. Kritika i podrška spaljivanja knjiga

Werner Schlegel, službenik u Ministarstvu propagande, opisao je spaljivanje knjiga kao simbol revolucije, znak konačne osvete intelektualnog propadanja i trijumf novih vrijednosti. Dok su se druge nacije, prema vlastitom temperamentu, obračunavale s neprijateljima na različite načine - dekapitacijom (Engleska u 17. stoljeću), strijeljanjem (Rusija) ili nasiljem (Francuska 1789. godine) - njemački narod je koristio spaljivanje. Vatra kao pročišćujuća sila je drevni simbol, neraskidivo povezan s njemačkom poviješću.³¹ Referenca nacističkog dužnosnika na vatru kao staronjemački simbol čišćenja vjerojatno se odnosila na događaj koji se dogodio više od stoljeća ranije. Dana 18. listopada 1817. godine, na četvrtu obljetnicu pobjede nad Napoleonovom vojskom, oko 500 njemačkih studenata okupilo se u dvorcu Wartburg u pokrajini Tiringija kako bi potvrdili svoj zahtjev za nacionalnim jedinstvom. Tijekom događaja održani su govori u kojima su osuđeni “stranci”, “kozmpoliti” i “Židovi”, te su spaljene knjige koje su smatrali preprekama njihovom cilju, uključujući *Napoleonov zakonik* i *Povijest Njemačke* autora August von Kotzebuea, konzervativnog njemačkog autora kojeg je kasnije ubio član prve studentske udruge Burschenschaft optuživši ga za izdaju. Činjenica da je nacistički dužnosnik slavio spaljivanje knjiga kao vrijedan dio njemačke povijesti ističe problematičnu intelektualnu klimu 1933. godine. Međutim, nisu svi dijelili taj osjećaj. Hans W. Hagen, predavač njemačke književnosti i savjetnik za spaljivanje knjiga na Sveučilištu Greifswald, primijetio je da je velik broj ljudi, koji su bili naviknuti na vrstu literature koja je spaljena, bio iznenađen i osjećao se bespomoćno. To ukazuje na postojanje pojedinaca koji su bili kritični prema spaljivanju knjiga i bili zgroženi uništavanjem književnosti.

Stefan Zweig je tvrdio da su se njegove knjige nastavile dobro prodavati sve do formalne zabrane njegovog književnog rada 1935. godine. Nekoliko njemačkih novina je hrabro izrazilo opreznu kritiku. Međutim, unatoč tim izraženim kritikama, niti jedno sveučilište nije prosvjedovalo protiv okrutnog čina spaljivanja knjiga, a neki su profesori čak podržavali takve postupke. Trgovačko udruženje njemačkih prodavača knjiga (Börsenverein der deutschen Buchhändler) 11. svibnja objavilo je izjavu u kojoj su imenovali dvanaest autora čije su knjige spaljene: Lion Feuchtwanger, Ernst Glaeser, Arthur Holitscher, Alfred Kerr, Bgon Erwin Kisc, Emila Ludwig, Heinrich Mann, Ernst Ottwalt, Theodor Plievier, Erich Marie Remarque, Kurt Tucholsky i Arnold Zweig. Njihove knjige proglašene su štetnima za ugled Njemačke i bila je zabranjena njihova daljnja prodaja.³² Istodobno, utjecaj izvan Njemačke bio je snažan. Na dan velikih spaljivanja knjiga, 10. svibnja, održani su prosvjedi u

³¹ Ibid. str. 13-14.

³² Ibid. str. 14.

desecima američkih gradova. Urednički osvrti su gotovo jednoglasno osudili ovaj napad na intelektualnu slobodu. Poznati strani pisci poput Helen Keller i Romana Rollanda izrazili su svoju zabrinutost i užas. U Londonu, H. G. Wells izjavio je da spaljivanje knjiga nikada nije uništilo knjigu. Wells je zajedno s drugim autorima osnovao Knjižnicu spaljenih knjiga, koja je otvorena u Parizu u proljeće 1934. godine. U knjižnici su se nalazili primjerci svih knjiga koje su nacisti spalili ili zabranili.³³ Neki autori čija su djela bila spaljena smatrali su se počašćenima. Knjige pisca Oskara Marije Grafa, socijalističkog pacifista oženjenog Židovkom, slučajno su izostavljene s popisa osuđenih knjiga. Da stvar bude gora, njegovo ime se pojavilo na “Bijeloj listi preporučenih autora”. Iz samostalnog izgnanstva, Graf je prosvjedovao protiv tog povlaštenog tretmana. Otprilike godinu dana kasnije, njegova želja mu je ispunjena. Njegove knjige spaljene su na Sveučilištu u Münchenu, a on je lišen njemačkog državljanstva. Djelomično zbog jako negativne reakcije izvan Njemačke, spaljivanje knjiga 1933. godine slijedila je kontrola njemačke književnosti na suptilnije načine. Naime, rijetko se koristio pojam cenzure u javnim izjavama, već se govorilo o sprječavanju prodaje “štetnih i nepoželjnih” knjiga. To je karakteristično za ono što je nazvano “polikratskom” prirodom nacističkog režima, gdje su kontrolu vršile brojne konkurentske državne i stranačke vlasti i to dugo vremena na prilično nesistematičan način. Unatoč proklamiranoj jedinstvenosti države i stranke, ove organizacije su se borile jedna protiv druge za svoj teritorij, što je ponekad omogućilo nepoželjnim autorima da prođu kroz pukotine i nastave objavljivati. Neki od njih postali su dio onoga što je nakon 1945. godine nazvano “unutarnjom emigracijom”. Oko 250 njemačkih pisaca, među kojima su neki od najpoznatijih njemačkih autora poput Bertolda Brechta, Heinricha i Thomasa Manna, Roberta Musila, Josepha Rotha, Kurta Tucholskog, Franza Werfela, Arnolda i Stefana Zweiga i Carla Zuckmayera, provelo je godine nacističke vlasti u egzilu.³⁴ Wolfgang Hermann, knjižničar sklon lijevom krilu nacističke stranke, odigrao je značajnu ulogu u spaljivanju knjiga 1933. godine. Pohvalio je Hitlerov *Mein Kampf*, ali ga je također kritizirao zbog nedostatka originalnih ideja. Njegova kritika je prvotno bila zanemarena, te je imenovan Goebbelsovim komesarom za reorganizaciju Udruge njemačkih knjižničara. Međutim, njegova nepromišljena izjava o Hitlerovoj mentalnoj sposobnosti donijela mu je osudu. Objavljena je polemika protiv njega, a Rosenbergov Kampfbund ga je diskreditirao. Hermann se ispričao i potvrdio vjernost Hitleru, ali njegova karijera u nacističkoj državi je bila gotova. Dodijeljena mu je utješna funkcija ravnatelja gradske knjižnice u Königsbergu, ali neprijateljstvo prema

³³ Guptill Manning, Molly. *When Books Went to War: The Stories That Helped Us Win World War II*. New York : Houghton Mifflin, 2014. str. 5.

³⁴ Lewy, Guenter. *Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2016. str. 15.

njemu je i dalje trajalo. Zatražio je suđenje pred stranačkim sudom kako bi očistio svoje ime, ali suđenje je prekinuto Hitlerovim nalogom 1938. godine. Rekrutiran u vojsku, Hermann je poginuo u akciji 1945. godine tijekom sloma nacističkog režima.³⁵

³⁵ Ibid. str. 16.

4. Organizacije koje su djelovale kao mehanizmi kontrole i represije

4.1. Ministarstvo javnog prosvjetiteljstva i propagande

Njemačke knjige su dugo bile slavljene kao predvodnici njemačke znanosti i kulture. No, nakon Hitlerovog dolaska na vlast to se promijenilo. Za naciste, područje kulture bilo je važno oružje za oblikovanje i kontrolu razmišljanja državnih podanika te impregniranje nacionalsocijalističkom ideologijom. U listopadu 1933., Joseph Goebbels, nedavno postavljen za ministra za javno prosvjetiteljstvo i propagandu, izjavio je da je nacistička revolucija potpuna i da se neće zaustaviti ni pred čim, te da će oblikovati sve aspekte intelektualnog života. U tom nastojanju, pisana riječ, a posebno knjige, bile su ključno sredstvo za obrazovanje njemačkog naroda u duhu nove Njemačke. Spaljivanje “ne-njemačkih” knjiga tijekom 1933. godine pratila je izrada sustava cenzure osmišljenog da osigura dominaciju nacionalno-socijalističkih ideja u području književnosti. Publikacija Ministarstva za javno prosvjetiteljstvo i propagandu iz 1940. godine nosila je naslov *Knjiga kao mač uma*.³⁶ Istovremeno, režim je uložio velike svote novca u promociju kulture. Cilj je bio uvjeriti njemačko stanovništvo, kao i strane kritičare nacista, da egzodus tolikih umjetnika, glazbenika i pisaca nije stvorio značajan deficit i da njemačka civilizacija cvjeta kao nikada prije.³⁷ Goebbels je odrastao u katoličkoj obitelji umjerenih sredstava i školovao se u katoličkoj školi. Kasnije je stekao doktorat iz njemačke književnosti na Sveučilištu Heidelberg. Ian Kershaw ga naziva jednim od najinteligentnijih vođa nacističkog pokreta. Njegova deformirana desna noga ostavila ga je s osjećajem inferiornosti koji je proizveo snažnu ambiciju i potrebu da demonstrira postignuća putem mentalne okretnosti u pokretu koji je podrugljivo gledao na fizičku slabost i intelektualce.³⁸ Goebbels je bio rani član nacističke stranke, gdje je postao poznat po svojim retoričkim vještinama i sposobnosti organizacije scenskih efekata, poput parade i velikih okupljanja, kako bi mobilizirao mase. Godine 1926. Hitler je imenovao Goebbelsa Gauleiterom (voditelj stranačkog okruga) Berlina, a 1929. postao je Reichskomissar za propagandu nacističke stranke (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei ili NSDAP). Goebbels je bio izabran u Reichstag 1928. godine i otvoreno je priznao da će nacisti koristiti demokratski proces kako

³⁶ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 19.

³⁷ Barbian, Jan-Pieter. “Die Beherrschung der Musen: Kulturpolitik im 'Dritten Reich’”. Hitler's Künstler: Die Kultur im Dienste des Nationalsozialismus. Frankfurt am Main : Insel, 2004. str. 68-72.

³⁸ Kershaw, Ian. Hitler 1889 – 1936: Hubris. New York : W. W: Norton, 1999. str. 271.

bi ga uništili.³⁹ Godine 1933. Joseph Goebbels je postao vođa Ministarstva za javno prosvjetiteljstvo i propagandu (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, ili RMÍVP). Ovo novo ministarstvo, koje su osnovali predsjednik Hindenburg i kancelar Hitler, imalo je zadaću provoditi prosvjetiteljstvo i propagandu među stanovništvom kako bi informiralo o političkim ciljevima vlade i obnovi njemačke domovine. Goebbels je imao širok raspon ovlasti u vezi s utjecajem intelektualnog života na naciju, jačanjem države, kulture i gospodarstva te upravljanjem organizacija koje su služile tim ciljevima. Hitler je namjerno dao nejasan opis ovlasti kako bi potaknuo sukobe među različitim državnim i stranačkim organizacijama. Njegov taktički princip “podijeli pa vladaj” imao je cilj spriječiti stvaranje središta moći koja bi mogla ugroziti njegovu nadmoćnu poziciju. Ova nejasnoća u mandatu Goebbelsa rezultirala je dugotrajnim sukobima između nekoliko organizacija, koji nikada nisu bili potpuno riješeni.⁴⁰ Ministarstvo unutarnjih poslova, koje je prethodno bilo zaduženo za većinu kulturnih pitanja, pretrpjelo je najveći gubitak. Moralo je predati nadležnost za tisak, radio, glazbu, kazalište, filmove, kao i za “borbu protiv smeća i nečistoće”. Zakon protiv smeća i nečistoće iz 1926. godine sada je dao Ministarstvu propagande pravnu ovlast za kontrolu književnosti. U početku je Ured za književnost i izdavaštvo bio dio Odjela za propagandu, ali od 1. listopada 1934. godine, pretvoren je u neovisni Odjel VIII: Književnost (Schrifttum). U nadzoru knjižarske djelatnosti, Odjel VIII je djelovao s relativno malim brojem zaposlenika, ali se oslanjao na velik broj volontera diljem zemlje koji su upozoravali odjel na sporne naslove. Također su se koristile i prijave, jer su službene i privatne prijave bile dio svakodnevnog života u Trećem Reichu.⁴¹ Godine 1935., Ministarstvo propagande je preuzelo kontrolu nad zabranom knjiga, ali i dalje je bilo poteškoća u stvaranju jedinstvenog pristupa. Goebbels je radio na konsolidaciji svoje nadležnosti i tražio je da policija ne izdaje trajne zabrane knjiga prije nego što ih procijeni Ministarstvo propagande. Prijedlozi za uključivanje knjiga na popis zabrane trebali su biti podneseni Ministarstvu za javno prosvjetiteljstvo i propagandu. Odluke o tome donosio je predsjednik Reichskulturkammer uz suglasnost ministra propagande. Znanstvena literatura nije bila pogođena uredbom, ali ministar obrazovanja mogao ju je uključiti u popis ako je to smatrao potrebnim. Iako se Ministarstvo propagande trudilo preuzeti ekskluzivnu kontrolu nad zabranom knjiga, policija je i dalje djelovala bez njihova odobrenja. Goebbels je pokušao riješiti taj problem i tražio je pomoć od Hitlera. Konačno, Hitler je 1936. godine potvrdio da

³⁹ Wistrich, Robert S. *Who's Who in Nazi Germany*. New York : Bonanza, 1984. str. 98.

⁴⁰ Lewy, Guenter. *Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2016. str. 21.

⁴¹ Dahm, Volker. “The Limits of Literary Life in the Third Reich”. *Flight of Fantasy: New Perspectives on Inner Emigration in German Literature 1933-1945*. New York : Berghahn, 2003. str. 172.

Ministarstvo propagande ima ekskluzivnu nadležnost nad pitanjima književnosti, uključujući djelovanje policije. No, bilo je slučajeva kada Gestapo nije poštovao ta pravila, što je zahtijevalo potvrdu od glavnog administratora Reichskulturkammer da se knjige mogu svrstati u kategoriju štetnih i nepoželjnih samo ako ih je osobno odobrio ministar. Tijekom istog razdoblja, njemačka radna fronta (DAF) Roberta Leya predstavljala je potencijalni izazov za Goebbelsa, ali zbog Leyeve nesposobnosti kao administratora, on nije postao ozbiljan rival. Goebbels je dalje ojačao svoju kontrolu nad cenzurom knjiga prebacivanjem nadzora nad književnim tržištem iz Reichskulturkammera u svoje ministarstvo.

Joseph Goebbels je imao ključnu ulogu u cenzuri i kontroli njemačke književnosti tijekom nacističkog razdoblja. Njegova sposobnost manipulacije propagandom, usmjerenost na cenzuru i kontrolu intelektualnog života, te taktička igra s različitim organizacijama doprinijeli su jačanju nacionalsocijalističke ideologije u Njemačkoj.⁴²

4.2. Nacionalna komora književnosti

Tijekom Weimarske Republike, prema nacističkom shvaćanju, država je imala ograničeno sudjelovanje u kulturnom životu društva. Bavila se školama, sveučilištima i muzejima, ali inače, sukladno prevladavajućem individualizmu, područje kulture ostavljeno je neregulirano. U novoj Njemačkoj tvrdilo se da svi koji su aktivni u stvaranju kulture moraju biti odgovorni prema naciji. Država je morala osigurati da svatko prihvati nacionalno-socijalističku ideologiju. Kao što se podrazumijevalo da država ima dužnost zaštite tijela svake osobe, tako je bilo jasno da država također mora zaštititi dušu svakog građanina. Ovo shvaćanje kulturnog života našlo je izraza u osnivanju Ministarstva propagande, a nešto kasnije dovelo je do stvaranja Nacionalne komore književnosti (Reichsschrifttumskammer-RSK) unutar Nacionalne komore kulture (Reichskulturkammer - RKK).⁴³ Prema Goebbelsovoj viziji, nove korporativne organizacije trebale su obuhvatiti sve osobe aktivne u kulturnom životu i integrirati ih u državu. Kako bi ostvarilo svoje ciljeve, Ministarstvo propagande je trebalo staviti pod svoje okrilje novine, radio, književnost i umjetnost. Ti radnici kulture trebali su biti organizirani u strukovne udruge umjesto tradicionalnog poslodavac-zaposlenik okvira. Cilj je bio suzbiti svaki pokušaj obnavljanja sindikalnih aktivnosti, posebno Njemačkog rada Roberta Leya (DAF), koji je predstavljao prijetnju stvaranjem vlastitih sindikalnih udruženja

⁴² Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 22-27.

⁴³ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 28.

u kulturnom području.⁴⁴ Pod krinkom uspostavljanja kriterija kvalitete, režim je pronašao način da postavi politički test za pristup kulturnoj kreativnosti. Određena zanimanja u kulturnoj sferi sada su zahtijevala dozvolu. Reichskulturkammer (RKK) i njegove različite komore nisu se samo bavile “ekonomskim i socijalnim problemima” svojih članova, već su imale značajnu kontrolu nad kulturnim životom. Njihov glavni cilj bio je eliminirati iz kulturnog prostora sve one koji nisu zadovoljavali nacionalno-socijalističke njemačke standarde na temelju faktora poput etničke pripadnosti ili ideologije. Ta kontrola i cenzura bili su ključni za utjecaj RKK-a na oblikovanje kulturnog izraza u to vrijeme.⁴⁵ Reichsschrifttumskammer (RSK) obuhvaćala je sve one koji su bili uključeni u književnost - od pjesnika, pisaca fikcije, knjižničara i izdavača do onih koji su se bavili komercijalnom prodajom knjiga. Članstvo u RSK bilo je preduvjet za obavljanje ovih zanimanja. Izuzetci tog pravila bili su pojedinci čiji su radovi bili isključivo znanstveni ili akademski, kao i oni koji su bili autori na pola radnog vremena (proizvodnja maksimalno dvanaest malih publikacija - članaka, pjesama itd. godišnje). U svibnju 1941. godine, RSK je uključivao oko 5 000 autora, 5 000 izdavača, 7 000 prodavača knjiga, 10 300 zaposlenika u izdavačkoj industriji i knjižarama, 1 500 knjižničara u javnim knjižnicama, 3 200 putujućih prodavača itd., ukupno oko 34 900 osoba. Misija RSK-a bila je osloboditi ova zanimanja nepoželjnih elemenata i očistiti književno tržište od ne-njemačkih proizvoda. Reguliranjem članstva u RSK-u bilo je moguće spriječiti stvaranje neprimjerene literature. Prije nego što prihvati novog člana, RSK bi provjeravao kod nadležnog stranačkog vodstva (Gauleitung) i Gestapoa političku pouzdanost kandidata. Prodavači knjiga su morali osigurati da nijedna od knjiga koje prodaju nije na novostvorenom popisu štetnih i nepoželjnih knjiga. Izdavači su prije nego što prihvate rukopis za objavljivanje morali provjeriti je li autor član RSK-a. Također su morali prijaviti naslove koje su odbili iz političkih razloga. Tiskari su se morali uvjeriti da su izdavači knjiga koje tiskaju članovi RSK-a.⁴⁶

4.3. Gestapo i SD

Kada je NSDAP (Nacionalsocijalistička stranka) preuzeo vlast, njihovi vođe brzo su osmislili plan kako osigurati potpunu kontrolu policijskog sustava i pretvoriti ga u alat opresije i terora. Uklonili su sve ustavne garancije slobode, ali to nije bilo dovoljno. Bila je potrebna čistka unutar redova policije. Svi nearijevci, bivši liberali i drugi politički nepoćudni elementi su eliminirani. Slične mjere poduzete su i među pravosudnim djelatnicima. Međutim, htjeli su

⁴⁴ Ibid. str. 29.

⁴⁵ Ibid. str. 30.

⁴⁶ Ibid. str. 31-32.

stvoriti posebnu političko-policijsku organizaciju koja bi bila u potpunosti odana nacističkoj vlasti. Za taj zadatak odgovoran je bio Göring, pa je 1933. godine osnovao Gestapo. Dekretom iz studenog 1933. godine Gestapo je postao neovisna institucija, odvojena od policije i sudstva. Göring je imao nadzor nad Gestapom, čije su ovlasti uključivale uhićenja, pritvaranja i čak ubijanja političkih osumnjičenika, kao i oduzimanje njihove imovine. Gestapo je izbjegavao sudski nadzor što mu je omogućilo progon svih političkih protivnika nacističkog režima. Daljnjim dekretima Reicha i Prusije iz 1936. godine, Gestapo je definiran kao “državna agencija” s ciljem suzbijanja subverzivnih aktivnosti, istraživanja političkih predmeta i pružanja informacija i preporuka državnoj vlasti. Gestapo je imao ovlasti na cijelom njemačkom teritoriju i mogao je zapovijedati svim državnim i gradskim vlastima te zahtijevati informacije od njih. Također, lokalne vlasti bile su dužne prijaviti Gestapu sve slučajeve koji su im bili od političkog interesa. Uvođenjem dekreta Reicha 1936. godine stvoren je novi ured šefa policije koji je bio pod nadležnošću Heinricha Himmlera, vođe SS-a i Gestapa. Iako je formalno bio podređen vladama Reicha i Prusije, zapravo je bio odgovoran samo Hitleru. Ovim dekretom dovršena je centralizacija njemačke policije, a Gestapo je postao najmoćnije sredstvo političkog terora u Europi. Djelujući suvremeno i brutalno, Gestapo je uspješno suzbijao svaki trag opozicije unutar Njemačke. I najviši nacistički dužnosnici i građani su se bojali Gestapa. Njegovo postupanje nije bilo ograničeno samo na fizičku ili psihološku prisilu, već je bilo i nezakonito.⁴⁷ S rastom nacističkog državnog aparata, došlo je do preklapanja ovlasti i zadaća različitih policijskih organizacija, što je izazvalo napetosti među njima. Tri glavne nacističke policijske organizacije koje su bile relevantne za kazneno pravo bile su Kripo, SD i Gestapo. Njihov je cilj bio borba protiv kriminala i održavanje državne sigurnosti, no ubrzo se pokazalo da su zapravo instrumentalizirali strah i teror, što je dovelo do užasnih zločina poput genocida. Kripo (Kriminalpolizei; Kriminalistička policija) bila je klasična detektivska organizacija koja se bavila istraživanjem teških kaznenih djela poput ubojstava, prijevара, krađa i sl. Prije dolaska nacističkog režima na vlast, organizacija Kripo već je postojala i bavila se istraživanjem teških kaznenih djela. Kada su nacisti preuzeli vlast, neki pripadnici Kripa pridružili su se SS-u, koji je bio poznat po svojoj odanosti prema nacističkim idejama. No, unutar organizacije bilo je i onih koji su se protivili nacistima i njihovoj ideologiji. Zbog svog suprotstavljanja, ti su ljudi bili prisilno umirovljeni ili otpušteni iz službe, a na njihova mjesta došli su pojedinci koji su bili vjerni i odani nacističkom režimu. SiPO (Sicherheitspolizei; Sigurnosna policija) bio je nadređeni naziv koji je obuhvaćao Gestapo i Kripo, a nadzirao ga

⁴⁷ Gudelj, Gloria. Kazneni postupak i izvršenje kazni u Trećem Reichu. Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, Vol. 52 No. 104, 2018. str. 92-93. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/213967> (13.5.2023.)

je Himmler, omogućavajući mu kontrolu nad političko-kriminalističkim policijskim snagama. SD (Sicherheitsdienst; Sigurnosna služba) bila je dio SS-a i vodio ju je Reinhard Heydrich. Ova organizacija je blisko surađivala s Gestapom i imala je zadatak identificirati i suprotstavljati se političkim protivnicima režima. SD je imao ključnu ulogu u održavanju sigurnosti u koncentracijskim logorima, getima, radnim logorima i vojnim bazama. Njihovi agenti infiltrirali su se među Židove kako bi otkrivali planove za bijeg, istraživali ilegalno tržište i provodili druge represivne akcije. U Amsterdamu, primjerice, SD je razotkrio obitelj Anne Frank.⁴⁸

4.4. Komisijski odbor stranke za zaštitu nacionalno-socijalističke književnosti

Dana 16. travnja 1934. godine, Rudolf Hess, Hitlerov zamjenik i voditelj nacističke stranačke kancelarije, objavio je osnivanje Komisijskog odbora za zaštitu nacionalno-socijalističke književnosti (Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des nationalsozialistischen Schrifttums, ili PPK). U objavi je istaknuto da su u nedavnim mjesecima objavljene mnoge knjige i časopisi koji se bave ciljevima i vodećim osobama NSDAP-a. Neke od tih publikacija napisale su osobe koje nisu imale potrebno stručno znanje, iskrivljivale su važne principe stranke i ostavljale čitatelje s pogrešnim dojmom o pokretu. NSDAP je naglasio svoje pravo i dužnost da zaštiti ideje nacionalnog socijalizma od krivotvorenja ili zloupotrebe neovlaštenih pojedinaca koji bi mogli obmanuti javnost u komercijalne svrhe. U tu svrhu, formirana je nova komisija koja je imala zadatak pregledati sve relevantne knjige i publikacije. Kako bi knjiga bila priznata kao nacionalno-socijalistička, morala je dobiti odobrenje ove komisije, poznato kao Unbedenklichkeitsvermerk. Na čelu ove komisije imenovan je Reichsleiter Philipp Bouhler, što je značilo da je imao ključnu ulogu u donošenju odluka o prihvatljivosti knjiga koje su se bavile temama nacionalnog socijalizma. NSDAP je očekivao da će se rukopisi koji obrađuju takve teme prvo ponuditi centralnoj izdavačkoj kući stranke, poznatoj kao Franz Eher Verlag. Ta izdavačka kuća bila je pod vodstvom Maxa Amanna. Na taj je način NSDAP nastojao kontrolirati i osigurati ispravno tumačenje ideja nacionalnog socijalizma u književnosti, osiguravajući da samo odabrane knjige koje su odgovarale nacističkoj ideologiji budu objavljene i širene među čitateljstvom. Glavni cilj PPK-a bio je kontrolirati i cenzurirati informacije, posebno u knjigama i publikacijama, kako bi se osiguralo da se pridržavaju nacističke ideologije. Bouhlerov uspon unutar stranke i SS-a, zajedno s bliskim vezama s Hitlerom, omogućio je PPK-u stjecanje značajne moći i utjecaja u kontroli književnog tržišta u Njemačkoj. Cenzorske aktivnosti

⁴⁸ Ibid. str. 93-94.

PPK-a bile su opsežne i brzo su se proširile. Do 1939. godine, PPK je zaposlio 127 ljudi i imao ovlasti cenzurirati knjige na svim područjima književnog tržišta. PPK je surađivao s drugim stranačkim organizacijama, poput Gestapoa, kako bi provodio zabrane knjiga. Autore i izdavače se često prisiljavalo da se pridržavaju smjernica PPK-a, strahujući od ozbiljnih posljedica ako to ne učine. Domet cenzure PPK-a proširio se i izvan nacionalno-socijalističke literature. Također je zabranjivao knjige koje su obrađivale nacionalno-socijalističke ideje na način koji je bio suprotan namjerama stranke. PPK je tvrdio da su zabrane knjiga relativno rijetke, ali dokazi sugeriraju da su se događale redovito. Utjecaj PPK-a također je dosegnuo sveučilišta i akademsku literaturu. Suradnja s Ministarstvom obrazovanja osigurala je ideološku konformnost u akademskim djelima. Znanstvenike se pritiskalo da usklade svoja istraživanja i pisanje s nacističkom ideologijom, što je dovelo do samocenzure unutar akademske zajednice. Unatoč manjku radne snage tijekom rata, PPK je nastavio s cenzorskim aktivnostima i zadržao svoju autonomiju unutar nacističkog režima. Izvodio je značajnu ulogu u određivanju sadržaja dostupnog njemačkoj javnosti i oblikovanju javnog mnijenja. Utjecaj PPK-a poticao je samocenzuru u izdavačkoj industriji. Izdavači su često izbjegavali objavljivanje potencijalno kontroverznog sadržaja kako bi izbjegli pažnju PPK-a. Ta praksa samocenzure postala je raširena, ograničavajući raspon dostupne literature i informacija u Njemačkoj tijekom nacističkog režima.⁴⁹

⁴⁹ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 62-73.

5. Cenzura knjiga

5.1. Oblici cenzure

Cenzura je praksa kontrole i zabrane protoka informativnih, kulturnih i umjetničkih sadržaja, koju provodi vladajuće tijelo ili neka druga institucija u društvu. Ova praksa ima za cilj štititi interese zajednice ili društva, no često je predmet kontroverzi i kritike zbog mogućih ograničenja slobode izražavanja i pristupa informacijama. Riječ “cenzura” ima korijene u latinskom izrazu “censura”, koji se odnosio na procjenu imovine ili ocjenjivanje. U današnjem smislu, cenzura predstavlja različite načine kontrole informacija i sadržaja, a možemo prepoznati nekoliko osnovnih oblika cenzure. Cenzura može imati pozitivne i negativne učinke na društvo. Neki vjeruju da cenzura može doprinijeti suzbijanju širenja lažnih informacija i zaštiti društva od štetnih sadržaja, dok drugi tvrde da ona može zloupotrijebiti vlast i kontrolu nad informacijama kako bi održavala određeni politički ili ideološki narativ.⁵⁰

5.1.1. Preventivna cenzura

Preventivna ili prethodna cenzura je oblik cenzure u kojem državne ili crkvene vlasti provode kontrolu nad rukopisom prije nego što se šalje u tiskaru ili prije nego što se knjiga objavi. Smatra se izrazito učinkovitim jer može, ali ne mora biti zakonski propisana, dok se autori dobrovoljno mogu prijaviti i sami odlučiti poslati svoj rukopis na pregled.⁵¹

5.1.2. Suspenzivna cenzura

Drugi oblik cenzure je suspenzivna cenzura, koja se provodi nakon što je sporni sadržaj već objavljen ili prikazan. Temelji se na zabrani i uklanjanju sadržaja iz javnog optjecaja, što može uključivati pljenidbu, brisanje, uništavanje ili skladištenje sadržaja kako bi bio nedostupan javnosti. Osim toga, stvaratelji, distributeri ili korisnici spornog sadržaja mogu biti kažnjeni novčanim kaznama, otkazima, zatvorom, izopćenjem, progonstvom pa čak i smrću, ovisno o strogosti režima.⁵²

⁵⁰ Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246 (18.6.2023.)

⁵¹ Stipčević, Aleksandar. O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994. str. 8.

⁵² Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. Dostupno na: www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246 (18.6.2023.)

5.1.3. Autocenzura

Treći oblik cenzure je autocenzura. Ovaj oblik provodi sam autor nad sobom iz straha od mogućih sankcija koje bi mogle uslijediti ako izrazi ili objavi neki kontroverzni sadržaj. Autocenzura može biti posljedica straha od gubitka posla, reputacije ili slobode, što dovodi do samocenzure i ograničavanja slobodnog izražavanja.⁵³ Autocenzura, kada je uravnotežena i nenametljiva, najučinkovitiji je način da pisac zadrži svoju integritet kao pisac i kao osoba, izbjegavajući probleme s cenzorima, policijom i pravosuđem. pisci koji imaju inovativne ideje kao pisci ili znanstvenici ne mogu sakriti svoju umjetničku inspiraciju ili nove znanstvene spoznaje putem bilo koje forme autocenzure. U totalitarnim režimima, povjesničari se uglavnom usredotočuju na starija povijesna razdoblja ili razdoblja s manje suvremenih političkih aktera. Stupanj autocenzure varira među piscima ovisno o njihovoj volji i sposobnosti prilagodbe društvenim elitama, moralnim normama, običajima i konvencijama društva u kojem žive.⁵⁴ Ovakav način autocenzure naziva se dobrovoljnom autocenzurom, tj. autocenzurom na koju autor pristaje sam svojom odlukom. U interesu pisca je da čitatelji nikada ne saznaju za ovu vrstu autocenzure. S druge strane, pisac mora nastojati osigurati da čitatelji znaju kada su bili prisiljeni cenzurirati svoj rad. Postoje slučajevi kada su pisci, zbog izravnih prijetnji ili naredbi koje su primili od cenzora, policije ili političkih vlasti, bili prisiljeni autocenzurirati svoja djela. U demokratskim društvima pisci ponosno tvrde da ne cenzuriraju svoja djela jer za to nema potrebe. U totalitarnim i autoritarnim društvima pisci tu tvrdnju mogu koristiti kako bi dokazali svoju superiornost i superiornost demokratskih vlada nad zaostalim pojedincima koji žive pod totalitarnim režimima.⁵⁵ U demokratskim zemljama doista nema potrebe za autocenzurom zbog političkih razloga. Međutim, pisci i dalje moraju pripaziti što i kako pišu kako bi izbjegli izazivanje potencijalnih društvenih problema. Ako pisac ima oštar stav i želi izazvati nemire i kontroverze, može to učiniti bez uvrede, osim ako se suprotstavlja moralističkim uvjerenjima. Može pisati o kontroverznim temama poput homoseksualnosti ili seksualnosti općenito, privlačeći pažnju i šokirajući, ali bez ozbiljnih posljedica. Može kritizirati korumpirane policajce, nepravedne suce, itd., a da pri tom ostane neokrznut. Mnogi pisci su svjesni da je autocenzura najučinkovitiji način za osiguranje mirnog života.⁵⁶

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Stipčević, A. Kako izbjeći cenzora. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1997. str. 42.

⁵⁵ Ibid. str. 43-44.

⁵⁶ Ibid. str. 44.

5.1.4. Autocenzura u knjižnicama

U knjižnicama također postoje dvije vrste autocenzure. Prvu vrstu provode sami knjižničari koji vjeruju da su neki materijali, iako možda nisu omiljeni korisnicima, korisni za društvo, religiju ili vladajuću ideologiju. Knjižničari mogu odlučiti ne nabavljati knjige koje se smatraju spornima, poput onih koje prikazuju eksplicitan sadržaj, ratne strahote ili su u sukobu s vjerskim uvjerenjima. U nekim slučajevima, ovakva autocenzura može biti pod utjecajem osobnih ideologija i političkih pripadnosti, što dovodi do pristranog izbora materijala.

Drugu vrstu autocenzure knjižničarima nameću vanjske sile, vladine ili vjerske vlasti, putem jasnih smjernica o tome koji materijali su dopušteni ili zabranjeni u knjižnici. Knjižničari mogu biti pod pritiskom da se pridržavaju tih ograničenja kako bi sačuvali svoje pozicije i izbjegli moguće posljedice. U demokracijama, gdje ljudi imaju različita mišljenja, knjižničari se mogu suočiti s dilemama oko toga što nabaviti, jer moraju zadovoljiti potrebe različitih čitatelja istovremeno se pridržavajući nametnutih ograničenja. Autocenzura može pomoći knjižničarima da se snađu u toj kompleksnosti i zaštite svoje pozicije. Povremeno, mogu tajno kupiti zabranjene knjige kako bi pokazali neovisnost, ali sveukupno, autocenzura predstavlja potencijalni izazov u knjižnicama. S druge strane, totalitarni režimi eliminiraju potrebu da knjižničari donose odluke o zabranjenom materijalu jer cenzura osigurava da samo odobreni sadržaj dolazi na tržište. U takvim društvima knjižničari se ne bave autocenzurom zbog nedostatka izbora na tržištu.⁵⁷

5.2. Razlozi za zabranu knjiga

Nacistički režim u Njemačkoj strogo je kontrolirao književnost i kulturni izraz, koristeći RSK kao sredstvo ideološke cenzure. Da bi se objavili, autori su morali biti članovi RSK-a, što je zahtijevalo političku pouzdanost. Unatoč ovom postupku provjere, zabrane knjiga bile su uobičajene zbog osjetljivog i pretjeranog djelovanja cenzorskih dužnosnika. Zabrane su bile osobito česte u prvih pet godina nacističke vlasti. Četiri glavne skupine autora čiji su radovi bili zabranjeni obuhvaćali su: emigrante ("izdajnici naroda"), marksističke i sovjetske autore, "pornografe" i ostale (razlozi njihove zabrane se nisu mogli identificirati). Također su autori čija su djela smatrana "dekadentnom literaturom" bili podložni zabranama. To uključuje pisce koji istražuju teme urbanog života, seksualnosti ili emocija u ekspresionističkom stilu. Židovski autori nisu automatski bili zabranjeni samo zbog židovskog ili ne-arijevskog

⁵⁷ Stipčević, Aleksandar. Cenzura u knjižnicama. Filozofski fakultet. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti : Zagreb, 1992. str. 86-88.

porijekla prije 1940. godine. Međutim, biti Židov služilo je kao otegotna okolnost, a ne-arijevske osobe bile su isključene iz RSK-a 1936. godine. Börsenblatt, njemački izdavački časopis, objavljivao je popise "Parazita naroda" koji su uključivali emigrantske autore češkog njemačkog državljanstva zbog navodne neprijateljske djelatnosti prema Reichu. Na tim popisima nalazila su se poznata imena poput Bertolta Brechta, Thomasa Manna i Heinricha Manna. Nacisti su također cenzurirali knjige koje su se bavile temama kao što su erotizam, kontrola rađanja i nudizam, smatrajući ih štetnim za njihovu ideologiju. Djela koja su se odnosila na Prvi svjetski rat također su bila podložna zabranama, posebno ako su prikazivala vojnike kao žrtve umjesto herojskih boraca. Knjige koje su promovirale europsko jedinstvo, pacifizam ili religijske teme, posebno one koje su izazivale nacistički režim ili podržavale socijalizam i kršćanstvo, bile su podvrgnute cenzuri. Katolički autori i izdavači doživljavali su zabrane zbog napetih odnosa između nacističke države i Katoličke crkve. Nacistička cenzura knjiga bacala je široku mrežu i utjecala na različite književne žanrove i autore koji su smatrani prijateljom nacističkoj ideologiji ili nacionalnim interesima.⁵⁸ Nacisti nisu cijenili napore nekih katolika da se usklade s nacionalsocijalističkim režimom. Neki pojedinci, poput austrijskog konzervativca Othmara Spanna, nadali su se da će utjecati na nacistički pokret, ali završili su uhićeni, a njihove knjige zabranjene. Čak i osobe poput Aloisa Hudala, šefa njemačke katoličke zajednice u Rimu, koji je pokušavao pronaći zajednički jezik između nacionalnog socijalizma i kršćanstva, vidjele su svoje knjige zabranjene. Režim je poticao objave koje su prikazivale navodno nemoralan život redovnika i redovnica, često koristeći djela poput *Der Pfaffenspiegel (Svećenikovo ogledalo)* Ota von Corwina, antiklerikalne knjige, kako bi ocrnio Katoličku crkvu. Nacisti su raspuštali katolička udruženja i uništavali njihovu mrežu organizacija, koja je uključivala izdavačke kuće. Vjervanja Jehovinih svjedoka, poznatih u Njemačkoj kao "Ernste Bibelforscher" (Ozbiljni proučavatelji Biblije), također su bila na meti jer su odbijali vojnu službu i promovirali apokaliptičke nauke. Njihove knjige bile su zabranjene, a Antropozofska društva, koja je osnovao Rudolf Steiner, također su se suočavala sa zabranama. Unutar protestantske crkve razvila se manja oporba, ne protiv političkih ili društvenih politika nacističkog režima, već kako bi se sačuvala neovisnost Crkve i kontrola nad njezinom doktrinom. Općenito, različite vjerske skupine, posebno katolici i Jehovini svjedoci, suočavali su se s cenzurom, a njihove su knjige bile zabranjene ako su proturječile ili izazivale nacionalno-socijalističku ideologiju. Nasuprot tome, protestantska Crkva imala je nešto manje unutarnjeg otpora, ali broj knjiga zabranjenih u vezi

⁵⁸ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 85-91.

s tim bio je relativno manji u usporedbi sa širom vjerskom cenzurom nacističkog režima.⁵⁹ Tijekom nacističkog režima, izdavači su se suočavali sa strogim cenzurama i kontrolom nad sadržajem koji su proizvodili. Putujućim prodavačima bilo je zabranjeno prodavati vjerske publikacije, čak i ako sam sadržaj nije bio neprihvatljiv, cilj toga bilo je stvaranje ekonomskih poteškoća za vjerske izdavače. Publikacije koje su se bavile rasom posebno su bile na meti, pri čemu je Ured za rasnu politiku NSDAP-a nadgledao pitanja vezana uz rasnu ideologiju. Sva djela koja su se suprotstavljala nacističkoj rasnoj doktrini bila su zabranjena. Romani koji su prikazivali brakove između Nijemaca i osoba niže rase bili su zabranjeni jer su se smatrali sknavljenjem rase. Nacistička rasna znanost, iako danas smatrana pseudoznanstvenom, tada je bila ozbiljno shvaćena, pa je svaki odstup od njihove doktrine vodio osudi i zabranama. Praksa "Prokletstva sjećanja" (Damnatio Memoriae) koja se odnosi na uklanjanje "neosoba", postojala je još u antičkim vremenima. Neki su rimski carevi izbrisani iz povijesnih zapisa kao da nikada nisu postojali. U modernim totalitarnim državama također, vođe koji su pali u nemilost postaju "neosobe" - nikada nisu postojali i njih se više ne smije spominjati. Tako se dogodilo i s Ernstom Röhmom, jednim od Hitlerovih najranijih suboraca, vođom SA-e i kasnijim članom kabineta. Röhm je bio jedan od sedamdeset sedam vodećih nacista koji su ubijeni tijekom "krvave čistke" 30. lipnja 1934. godine. Njegova knjiga *Geschichte eines Hochverrätters (Povijest izdajnika)*, koju je objavio službeni izdavač stranke Franz Ehr, i koja je brzo doživjela osam izdanja, povučena je iz prodaje po nalogu Gestapa. Kasnije su mnogi drugi spisi i knjige koji su spominjali Röhma također bili zabranjeni. Knjige koje su opisivale događaje vezane za Röhma morale su biti prepravljene kako bi izbrisale njegovo ime iz povijesti. Slično su postupali i s drugim osobama koje su postale "neosobe". Na primjer, knjiga *Männer um Hitler (Muškarci oko Hitlera)* Edgara Schmidta Paulija bila je zabranjena i uništena, ali revidirano izdanje koje je promijenilo opis "kruga oko Röhma" bilo je prihvatljivo. Cilj nacističke cenzure bio je kontrolirati pripovijedanje, izbrisati nepoželjne pojedince iz povijesti i nametnuti strogu rasnu ideologiju, što je rezultiralo zabranama i ograničenjima različitih publikacija. Ernst (Putzi) Hanfstaengl, bliski suradnik Hitlera i šef stranih tiskovina NSDAP-a, pao je u nemilost kod Josepha Goebbelsa, što je rezultiralo njegovim progonom iz Njemačke. Godine 1937. njegovo ime je izbrisano iz svih publikacija, a njegove knjige i skladbe su povučene iz prodaje bez javnog znanja. Nakon neočekivanog bijega Rudolfa Hessa u Englesku 1941. godine, bilo je potrebno slično čišćenje tiskane građe. Goebbels je naredio uklanjanje Hessovih slika iz stranačkih ureda i knjiga, te osigurao da ga nove publikacije ne spominju. Sudbina Hessovih službenih uredaba također je postala predmet rasprave, a odlučeno je da se

⁵⁹ Ibid. str. 94-96.

njegovo ime navodi samo kada njegov potpis bude na dokumentima. Knjige koje nisu izravno kršile ideološke razloge još uvijek su mogle biti zabranjene ako su se smatrale nespojivima s trenutnim pogledima i načelima države. Autori poput Wassilyja Kandinskog, Walta Whitmana i Karla Krausa suočavali su se sa zabranama iz tog razloga. Nacistički kritičari isticali su važnost književnosti koja odražava suvremene događaje i koja je bliska narodu. Kontrola tiskanih materijala u nacističkoj Njemačkoj započela je spaljivanjem knjiga 1933. godine, a potom se razvila u zabranu knjiga nakon što su već bile objavljene. Tijekom rata režim je sve više koristio prethodnu cenzuru kako bi spriječio cirkulaciju bilo kakvog neprihvatljivog materijala.⁶⁰

5.3. Židovske knjige

Nacistička propaganda širila je uvjerenje da biti Židov znači biti ne-njemački i povezivala Židove s navodno destruktivnim i stranim (artfremde) idejama koje su karakterizirale intelektualnu klimu Weimarske Republike - individualizam, liberalizam, marksizam, pacifizam i kozmopolitizam. Hitler je tvrdio u *Mein Kampf* da su Židovi "otrovali njemačku kulturu", uključujući književnost, te "uništili sve pojmove ljepote i dostojanstva". Drugi nacistički autori tvrdili su da su Židovi razvijali bezobrazluk i prljali njemačke umove. Također, tvrdilo se da su Židovi dominirali njemačkim tiskom, radiom, filmovima, glazbom i književnošću. Tvrdilo se da je književnost posebno bila "verjudet" (pod židovskom kontrolom) jer je navodno 40% svih njemačkih autora bilo židovskog porijekla. Izdavači su postali ovisni o židovskom kapitalu. Također se tvrdilo da su Židovi razvili svoju dekadentnu i korozivnu verziju njemačke književnosti kako bi pokušali podčiniti njemački narod, što je bio korak u židovskoj zavjeri za vladavinu svijetom. Međutim, tvrdnje nacista o tome da su židovski izdavači značajno vladali njemačkim književnim tržištem uglavnom su proizvod paranoidnog rasnog antisemitizma i nisu odražavale stvarnost. Iako su Židovi doprinijeli njemačkoj avangardnoj umjetnosti i književnosti, njihov broj je bio puno manji od nežidovskih pojedinaca koji su također bili posvećeni inovativnim umjetničkim izrazima. Nacističko vjerovanje u židovsku dominaciju u kulturnoj sferi bilo je dio njihovog političkog mita i propagande.⁶¹ Treba istaknuti da su 1930. godine, nekoliko godina prije nego što su nacisti preuzeli vlast, Židovi činili manje od 1% ukupnog njemačkog stanovništva. Unatoč tome, ova mala manjina bila je krivljena za sve probleme i izazove tog teškog razdoblja. Iako nije svaki Nijemac nužno prihvatio najekstremniju antisemitsku nacističku propagandu koja

⁶⁰ Ibid. str. 97-100.

⁶¹ Ibid. str. 101.

je prikazivala Židove kao smrtonosnu prijetnju i utjelovljenje đavla, općeniti stav o prepoznavanju Židova kao potencijalne prijetnje i subverzivne sile bio je široko rasprostranjen.⁶²

Nakon što su nacisti preuzeli vlast u Njemačkoj, uklanjanje Židova iz kulturnog života njemačkog naroda postalo je jedna od ključnih i hitnih mjera. Nacistički dužnosnik Rudolf Kummer istaknuo je važnost ovog postupka 1938. godine. Međutim, provedba ove politike prema židovskim knjigama i autorima bila je prilično spora i suočavala se s brojnim poteškoćama. Proces identifikacije židovskih pisaca postavljao je znatne izazove. S obzirom na desetke tisuća pisaca koje je trebalo uzeti u obzir, određivanje tko je bio Židov, a tko nije, postalo je složen zadatak. Hans Richter, dužnosnik u propagandnom ministarstvu, predložio je korištenje referentnih djela poput *Jüdische Herkunft und Literaturwissenschaft (Židovsko podrijetlo i književne studije)* Adolfa Bartela, unatoč poznatim netočnostima, kako bi se olakšao postupak identifikacije. Da bi stvorili sveobuhvatan popis židovskih autora, Rosenbergov tim je radio nekoliko godina i 1938. godine sastavio *Registar židovskih autora* u kojem je bilo navedeno oko 11 000 židovskih pisaca. Taj je popis bio temelj za *Priručnik židovskih pisaca* objavljen 1940. godine s približno 13 000 naslova. Još jedan ambiciozan projekt, *Bibliografija židovskih autora na njemačkom jeziku*, imao je cilj navesti oko 90 000 židovskih autora koji bi bili isključeni iz kulturnog života zemlje. Međutim, do ožujka 1944. godine bibliografi su uspjeli pronaći samo 28 000 zapisa zbog nedostatka osoblja. Ekonomske okolnosti komplicirale su isključivanje židovskih izdavača i prodavača knjiga s njemačkog književnog tržišta. Režim je oklijevao potpuno ih zatvoriti jer bi to utjecalo na gospodarstvo i stranu valutu koja proizlazi iz izvoza knjiga. Umjesto toga, pristup je bio “arijevizacija” tih poslova, prisilno prebacivanje vlasništva na nežidovske Nijemce. Taj je postupak omogućio nekim židovskim izdavačima i prodavačima knjiga da nastave djelovati pod novim vlasništvom, ali bez židovskih autora i knjiga. Hans Hinkel, predani nacistički dužnosnik i član SS-a, odigrao je ključnu ulogu u provođenju antižidovskih mjera. Bio je odgovoran za procjenu rasne i političke pouzdanosti svih aplikacija za različite odjele RSK-a. Hinkel je pažljivo provodio isključivanje pisaca iz RSK-a na temelju njihova židovskog podrijetla, koristeći Paragraf 10 zakona RSK-a koji je omogućavao odbijanje članstva na temelju “pouzdanosti i prikladnosti” za sudjelovanje u njemačkoj kulturi. Borba protiv židovskih knjiga prvotno se usredotočila na one koje su napisali asimilirani Židovi čije je židovstvo bilo manje očito. Poznati židovski autori poput Franza Kafke, Liona Feuchtwangera i Stefana Zweiga bili su među zabranjenima. Međutim, knjige koje su se

⁶² Confino, Alon. *A World Without Jews: The Nazi Imagination from Persecution to Genocide*. New Haven : Yale University Press, 2014. str. 87.

bavile židovskim temama, cionizmom ili izravno židovskim pitanjima nisu bile odmah zabranjene jer su i dalje mogle biti prodane židovskim kupcima putem židovskih knjižara. Kako je rat odmicao, antižidovske mjere postajale su sve rigoroznije, što je kulminiralo potpunom zabranom svih knjiga židovskih autora u travnju 1940. godine. Režim je također osnovao istraživačke institute, poput Instituta za proučavanje židovskog pitanja, kako bi temeljito proučio “židovski problem”. Cilj nacističke kampanje "Entjudung" (Dejudaizacija) bio je izbrisati židovske pisce i njihova djela iz njemačkog kulturnog krajolika. Kroz strogu cenzuru, zabrane knjiga i isključivanje židovskih autora iz književnih institucija, nacisti su nastojali eliminirati židovski utjecaj i kontrolirati narativ u književnom svijetu.⁶³

5.4. Zabranjene knjige i autori

5.4.1. Klasična teorija elektriciteta i magnetizma, Max Abraham

Abraham, kao priznati znanstvenik, prvi je razvio teoriju o strukturi elektrona. Unatoč njegovim značajnim doprinosima u području znanosti, njegova djela su bila zabranjena u Njemačkoj zbog njegovog židovskog porijekla. Ironično, tijekom Prvog svjetskog rata, Abraham je bio regrutiran za rad na znanstvenim aspektima radio prijenosa za njemačku vladu. Međutim, njemačka politika zabrane židovskih znanstvenika vjerojatno je imala negativan utjecaj na njihovu sposobnost razvoja atomske bombe tijekom rata. Ova odluka nije samo ograničila mogućnosti znanstvenog napretka, već je i zanijekala vrijedan doprinos koje su mogli donijeti u znanstvenom području. Knjiga koju je Abraham objavio, unatoč svom značaju, vidjela je svjetlo dana 1938. godine. Njegova zabrana i ograničenja koja su mu nametnuta predstavljaju primjer marginalizacije i diskriminacije s kojom su se mnogi židovski znanstvenici suočili u to vrijeme.⁶⁴

5.4.2. Razumijevanje ljudske prirode, Alfred Adler

Alfred Adler je osnivač “Individualne psihologije”, psihološke teorije koja naglašava da su unutarnji i vanjski svjetovi jednako važni za oblikovanje psihičkog stanja pojedinca. Jedan od njegovih najpoznatijih doprinosa bio je koncept “inferiornosti kompleksa”. Međutim, unatoč njegovim značajnim doprinosima u psihologiji, njegova djela su bila zabranjena u Njemačkoj zbog njegovog židovskog podrijetla. Ova zabrana nije samo ograničila pristup Adlerovim idejama u Njemačkoj, već je također bila povezana s nacističkom ideologijom i

⁶³ Lewy, Guenter. Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany. New York : Oxford University Press, 2016. str. 102-111.

⁶⁴ Censorship and Banned Books, 1933-1945. Izložba u Museum of History and Holocaust Education. Dostupno na: <https://express.adobe.com/page/105k3sVebxE7e/> (20.6.2023.)

diskriminacijom protiv židovskih intelektualaca. Nakon što je njegova knjiga objavljena 1938. godine, Adlerov doprinos psihologiji i dalje je ostao značajan unatoč pokušajima cenzure i diskriminacije koje je doživio. Njegova teorija i ideje i danas su cijenjene i priznate u području psihologije.⁶⁵

5.4.3. Osnovni Spisi, Sigmund Freud

Sigmund Freud je neosporno jedan od najpoznatijih psiholoških teoretičara 20. stoljeća. Njegovi spisi i radovi imali su značajan utjecaj na područje psihologije i oblikovali su razumijevanje ljudske psihe. Međutim, unatoč njegovom priznanju, njegovi spisi su bili zabranjeni u Njemačkoj iz nekoliko razloga. Jedan od ključnih razloga bio je Freudovo židovsko podrijetlo, koje je bilo suprotno nacističkoj rasnoj politici i antisemitskim stavovima tog vremena. Drugi razlog bio je usmjerenost Freudovih istraživanja na ljudsku seksualnost, što je bilo u sukobu s nacističkim shvaćanjem morala i tradicionalnih vrijednosti. Nacistička ideologija gajila je konzervativan i restriktivan pristup prema pitanjima seksualnosti. Freudova knjiga objavljena je 1938. godine, no unatoč cenzuri u Njemačkoj, njegov rad je nastavio utjecati na psihološku zajednicu i društvo diljem svijeta. Njegove teorije i koncepti i danas su središnji dio psihološkog istraživanja i prakse.⁶⁶

5.4.4. Marksizam i Darwinizam, Pannekoek

Pannekoek, nizozemski astronom i marksistički teoretičar, postao je poznat po svojoj kritici socijalno-darvinističke ideologije, posebno koncepta "Survival of the fittest" ("Opstanak najjačih"). Pannekoek se fokusirao na društvenu prirodu ljudskog roda i tvrdio da pojedinci crpe snagu iz suradnje s drugima. Njegova kritika je bila posebno važna u suprotstavljanju nacističkoj ideologiji koja je snažno podržavala socijalni darvinizam. Nacisti su vjerovali u teoriju natjecanja i opstanak najjačih, što je opravdavalo njihove rasističke politike i težnju za dominacijom drugih naroda. Pannekoekova knjiga koja je objavljena 1938. godine bila je važna u raspravi o ovim pitanjima i doprinijela je kritičkom razumijevanju socijalno-darvinističkih ideja te njihovoj povezanosti s nacističkom ideologijom. Njegovi argumenti i analize doprinijeli su boljem razumijevanju ljudskog društva i potrebe za suradnjom te kritici ideja koje su podupirale nejednakost i nasilje.⁶⁷

5.4.5. Franz Kafka

Tijekom Trećeg Reicha, djela Franza Kafke su bila zabranjena zbog njegovog židovskog podrijetla. Kafka, austrijski pripovjedač rođen u Pragu 1883. godine, bio je sin židovsko-

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

českog oca koji je postigao uspjeh u njemačkom građanskom sloju. Odrastajući pod pritiskom društvenih ambicija, Kafka je morao studirati pravo nakon gimnazije te je diplomirao 1907. godine. Njegovo židovstvo i njegova književnost koja je istraživala teme poput izolacije, neuspjeha i transformacije, s korištenjem životinjskih metafora, nisu se slagali s nacističkom ideologijom. Tijekom svog života, Kafka je suočio s nemoći pred nadmoćnom očinskom figurom i modernim birokratskim kontrolama u društvu. Kafka se smatra bliskim njemačkom ekspresionizmu i groteski, a njegova proza dotiče egzistencijalna pitanja i filozofska razmišljanja. Njegovi likovi i situacije često su reducirani na zagonetne simbole, a stvarnost u njegovim pričama vodi logikom mučnih snova. Djela Franza Kafke nisu samo književno vrijedna, već pružaju i uvid u njegov svjetonazor i religioznost. Njegovi dnevnici i pisma dodatno otkrivaju autobiografske elemente i tešku komunikaciju s vanjskim svijetom. Bez obzira na zabranu tijekom Trećeg Reicha, Kafka je ostavio snažan utjecaj na književnost i teoriju, a njegova djela nadilaze opseg samih tekstova svojom dubokom i mnogostrukom interpretacijom.⁶⁸

⁶⁸ Franz Kafka // // Hrvatska enciklopedija. Dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29770>

6. Posljedice cenzure

6.1. Unutarnje emigracije

Izraz “unutarnja emigracija” (“innere Emigration”) skovao je Frank Thiess kako bi opisao one pisce koji su ostali u Njemačkoj 1933. godine, ali su se distancirali od nacističkog režima. U kontroverzi s Thomasom Mannom, koji je oštro osudio svu književnost objavljenu u Njemačkoj tijekom nacističkog razdoblja, Frank Thiess tvrdi da su ti “unutarnji emigranti” hrabro i uspješno protestirali protiv nacizma unutar Njemačke, jednako kao što su to radili “vanjski emigranti” izvan zemlje. Postojali su kritičari koji su od početka odbacivali izraz “unutarnja emigracija” smatrajući ga igrom riječi, dok su drugi tvrdili da ne može biti koristan dodatak vokabularu književne kritike jer uključuje autore s različitim stilovima, svjetonazorima i namjerama. Književnica Elisabeth Langgasser izrazila je sumnje u korisnost razlikovanja “unutarnje” i “vanjske” emigracije u svrhu književne klasifikacije. U svom govoru na književnom kongresu 1947. godine, naglasila je da se niti pisci “vanjske” ni “unutarnje emigracije” zapravo nisu iselili. Umjesto toga, oni su dublje zaronili u svoj jezik i kulturu, što ih je povezalos unatoč njihovom stvarnom ili pretpostavljenom izbjegavanju izvan zemlje. No, ta uronjenost u vlastiti jezik nije ih pošteđela teških okolnosti u kojima su radili. Nacistički režim sve je više suzbijao književni izričaj. Neki od “unutarnjih emigranata” imali su veze sa svojim nacističkim suvremenicima, ne samo u stilu i sadržaju njihovih djela, već i u političkim stavovima. Na primjer, Carossa, koji se prvotno smatrao “unutarnjim emigrantom”, bio je u nacističkim bibliografijama naveden kao autor u skladu s nacističkom ideologijom, a 1941. godine je prihvatio predsjedništvo Europskog društva pisaca, koje je bilo namijenjeno mobilizaciji europskih pisaca za nacističke ratne napore. S druge strane, Josef Weinheber, nekada proslavljen kao “pjesnik laureat” Trećeg Reicha, kasnije je izrazio sumnje u vezi s nacističkim politikama u svojoj korespondenciji s nacističkim dužnosnicima i javnim govorima. Međutim, među autorima koji su označeni kao “unutarnji emigranti” zbog njihova stvarnog ili pretpostavljenog povlačenja iz javnog života između 1933. i 1945. godine bilo je nekoliko pisaca koji su dijelili više zajedničkih crta s nacističkim suvremenicima u pogledu političkih stavova. Ti autori, poput Rudolfa Alexandra Schrödera, Jochena Kleppera, Wenera Bergengruena i Gertrude von le Fort, ponovno su otkrili svoj kršćanski i kulturni identitet tijekom ili nakon nacističkog režima i izrazili svoju zabrinutost putem književnosti. Njihova su djela izražavala oporost prema nemoralnosti i fundamentalno su se razlikovala od drugih “unutarnjih emigranata”. Na primjer, novela *Na mramornim liticama* Ernsta Jünger

često se interpretira kao kritika nacističke ideologije, a Frank Thiess bio je cijenjeni pisac kojemu je estetika bila daleko od herojskog nihilizma njegovih ratnih dnevnika. Kršćansko-konzervativni pisci, unatoč konzervativnom svjetonazoru, odupirali su se revoluciji i dali pozitivan doprinos književnosti tijekom Trećeg Reicha. Ta komponenta koja je dominirala “unutarnjim emigriranjem” smatra se posebnim i homogenim pokretom u njemačkoj književnosti 20. stoljeća. Međutim, suočili su se s kritikama nove generacije pisaca koji su se počeli pojavljivati nakon 1947. godine, ponovno uspostavljajući veze s eksperimentalnom književnosti i modernim književnim pokretima. Kršćanski pisci “unutarnjeg emigriranja” bili su kritizirani zbog estetskih i ideoloških izbora, ali igrali su složenu ulogu tijekom nacističke ere. Iako nisu otvoreno podržavali nacizam, njihove konzervativne tendencije i pridržavanje određenih estetskih ideala ponekad su se podudarali s prevladavajućim nacističkim osjećajima, što je dovelo do njihovog prihvaćanja među njemačkim čitateljstvom. Cenzura tijekom tog vremena također je utjecala na njihov fokus na povijesnu fikciju, što im je omogućilo kritiku suvremenih političkih fenomena alegorijskim oblikom. Važno je napomenuti da kršćanski pisci “unutarnjeg emigriranja” nisu bili univerzalno hvaljeni ili prihvaćeni tijekom nacističke ere. Nacistički režim marginalizirao ih je i cenzurirao, te su se suočavali s teškoćama u objavljivanju svojih djela. Njihov fokus na tradicionalne moralne vrijednosti i pokušaji da tješe čitatelje podsjećanjem na prolaznost zla nacisti nisu pozitivno dočekali. Ovi autori bavili su se moralnim i metafizičkim temama koje su karakteristične za 20. stoljeće, izražene kroz konzervativne oblike. Ono što ih je razlikovalo od njihovih nacističkih suvremenika nije bilo estetsko načelo niti politička pripadnost, već briga za tradicionalne moralne vrijednosti. Ako će kršćanski pisci “unutarnjeg emigriranja” ostati zapamćeni dulje od nekih od njihovih suvremenika poput Rudolfa G. Bindinga, Hansa Grimma, Erwina G. Kolbenheyera ili Josefa Weinhebera, bit će to zbog njihove neumoljive pozicije u obrani pravednosti i pravde, što je dovelo do njihove izolacije od književnog života u Trećem Reichu. Njihova je uloga, iako nije bila uvijek politički progresivna, imala vrijednost u prenošenju tema moralnosti, odgovornosti i borbe protiv zla. Njihova su djela i dalje prisutna i diskutirana, pri čemu ih neki kritičari cijene zbog otpornosti u očuvanju tradicionalnih vrijednosti usred nemira nacističkog režima.⁶⁹

⁶⁹ Klieneberger, H. R. The “Innere Emigration”: A Disputed Issue in Twentieth-Century German Literature. *Monatshefte*, Vol. 57, No. 4 (Apr. - May, 1965). str. 171-180.

6.2. Njemačka Exilliteratur

Njemačka Exilliteratur (egzilna književnost) odnosi se na skup književnih djela koji su stvorili njemački autori koji su bili prisiljeni napustiti Njemačku ili su se dobrovoljno iselili nakon što je Adolf Hitler postao kancelar. Odlazak prominentnih pisaca i intelektualaca uključivao je gotovo sve poznate autore tog vremena, koji su se smatrali predstavnicima “bolje” Njemačke čije su tradicije tada bile iskrivljene. Tijekom ranih godina nacističkog režima, mnogi su izbjeglice ostali blizu Njemačke, smještajući se u susjednim zemljama poput Čehoslovačke i Francuske, gdje su objavljivali analize Hitlerovog uspona na vlast i tvrdili moralnu superiornost nad nacistima. Interes za istraživanje egzilne književnosti prvotno je bio spor, ali je dobio zamah 1960-ih, posebno u Saveznoj Republici Njemačkoj. Područje istraživanja književnosti izbjeglištva postalo je interdisciplinarna i međunarodna akademska disciplina, privlačeći znanstvenu pozornost u Njemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Američki znanstvenici usredotočili su se na pisce koji su se nastanili u Sjedinjenim Američkim Državama, što je dovelo do osnivanja Društva za istraživanje izbjeglištva i izdavanja međunarodne godišnjake *Exilforschung*. Referentno djelo *Deutsche Exilliteratur 1933-1945*, koje su uredili Wilhelm Sternfeld i Eva Tiedemann, ima ključnu ulogu u dokumentiranju i očuvanju književne produkcije izbjeglih njemačkih autora tijekom razdoblja Trećeg Reicha. U ovom radu, pisci su proučavali živote i djela tih izbjeglih pisaca koji su se raselili na različite lokacije, uključujući Kaliforniju i New York. Djelo se sastoji od dva sveska koja sadrže sveobuhvatnu zbirku informacija o pojedinačnim autorima, njihovim književnim ostvarenjima i tematskim esejima koji se bave različitim aspektima izbjeglištva. Njemačka Exilliteratur predstavlja ključni dio njemačke književne povijesti, odražavajući iskustva i borbe pisaca prisiljenih na izgnanstvo tijekom turbulentnog razdoblja nacističke vladavine. To je svjedočanstvo o otpornosti i kreativnosti onih koji su nastavili pisati unatoč previranjima u svom životu i njihovoj dubokoj povezanosti s njemačkom kulturom i tradicijom.⁷⁰

⁷⁰ Mews, Siegfried. Exile Literature and Literary Exile: A Review Essay. *South Atlantic Review*, Vol. 57, No. 1 (Jan., 1992). str. 103-109.

7. Zaključak

Zaključak ovog rada ukazuje na to da kontrola knjiga u Weimarskoj Republici nije bila potpuno nekontrolirana, ali je postojala, uključujući različite zakonske mjere i političke napore kako bi se reguliralo objavljivanje. Nacistička propaganda je preuveličavala razmjere te kontrole kako bi opravdala svoje postupke. Međutim, dolazak nacističkog režima na vlast 1933. godine doveo je do drastičnog pooštavanja cenzure i gušenja slobode izražavanja. Spaljivanje knjiga, koje je bilo izrazito simboličan čin, predstavlja opasan primjer kako društvo može upotrijebiti cenzuru kako bi iskorijenilo različite ideje i kontrole. Povijesni primjeri poput spaljivanja knjiga u nacističkoj Njemačkoj svjedoče o opasnostima koje cenzura može predstavljati za pluralizam mišljenja i slobodu govora. Organizacije poput Ministarstva javnog prosvjetiteljstva i propagande, Nacionalne komore književnosti, Gestapa i Komisijskog odbora stranke za zaštitu nacionalno-socijalističke književnosti imale su ključnu ulogu u oblikovanju i provođenju cenzure u nacističkoj Njemačkoj. Njihova djelovanja rezultirala su represijom, gušenjem slobode izražavanja i učvršćivanjem nacionalno-socijalističke ideologije u društvu. Cenzura je kompleksna tema koja ima različite oblike, poput preventivne, suspenzivne i autocenzure, a svaki od njih nosi svoje implikacije za slobodu govora i pristup informacijama. Važno je prepoznati da cenzura može biti zloupotrijebljena u svrhu nametanja određenih političkih ili ideoloških narativa, što može dovesti do nedostatka kritičkog mišljenja i raznolikosti ideja. U suvremenom društvu, zaštita slobode izražavanja i otvoren dijalog ključni su za očuvanje demokracije i sprečavanje sličnih oblika cenzure. Umjesto spaljivanja knjiga i gušenja različitih ideja, trebamo poticati tolerantno i inkluzivno društvo koje poštuje slobodu govora i različitosti mišljenja. Razumijevanje povijesti cenzure pomaže nam u izgradnji društva u kojem se promiču sloboda i demokratske vrijednosti.

8. Literatura

1. Barbian, Jan-Pieter. "Die Beherrschung der Musen: Kulturpolitik im 'Dritten Reich'". Hitler's Künstler: Die Kultur im Dienste des Nationalsozialismus. Frankfurt am Main : Insel, 2004.
2. Barbian, Jan-Pieter. Literaturpolitik im "Dritten Reich": Institutionen, Kompetenzen, Betätigungsfelder. Munich : Deutscher Taschenbuchverlag, 1995.
3. Berger, Friedmann et al. In jenen Tagen: Schriftsteller zwischen Reichstagsbrand und Bücherverbrennung: Eine Dokumentation. Leipzig : Gustav Kiepenheuer, 1983.
4. Broszat, Martin. The Hitler State: The Foundation and Development of the Internal Structure of the Third Reich. London : Longmans, 1981.
5. Censorship and Banned Books, 1933–1945. Izložba u Museum of History and Holocaust Education. Dostupno na:
<https://express.adobe.com/page/105k3sVebxE7e/> (20.6.2023.)
6. Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. Dostupno na:
www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246 (18.6.2023.)
7. Confino, Alon. A World Without Jews: The Nazi Imagination from Persecution to Genocide. New Haven : Yale University Press, 2014.
8. Dahm, Volker. "The Limits of Literary Life in the Third Reich". Flight of Fantasy: New Perspectives on Inner Emigration in German Literature 1933-1945. New York : Berghahn, 2003.
9. Deutsches Reichsgesetzblatt. 1919. Dostupno na:
<https://www.reichsgesetzblatt.de/D/RGBl-D/1919/index.htm> (14.4.2023)
10. Deutsches Reichsgesetzblatt. 1926. Dostupno na:
<https://www.reichsgesetzblatt.de/D/RGBl-D/1926/index.htm> (14.4.2023.)
11. Franz Kafka // Hrvatska enciklopedija. Dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29770> (20.6.2023.)
12. Gudelj, Gloria. Kazneni postupak i izvršenje kazni u Trećem Reichu. Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja, Vol. 52 No. 104, 2018. Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/213967> (13.5.2023.)
13. Guptill Manning, Molly. When Books Went to War: The Stories That Helped Us Win World War II. New York : Houghton Mifflin, 2014.

14. Hillerbrand, Hans J. On Book Burnings and Book Burners: Reflections on the Power (And Powerlessness) of Ideas. *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 74, No. 3. New York: Oxford University Press, 2006.
15. Kershaw, Ian. *Hitler 1889–1936: Hubris*. New York : W. W: Norton, 1999.
16. Klieneberger, H. R. The “Innere Emigration”: A Disputed Issue in Twentieth-Century German Literature. *Monatshefte*, Vol. 57, No. 4 (Apr. - May, 1965).
17. Lewy, Guenter. *Harmful and undesirable: book Censorship in Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2016.
18. Petersen, Klaus. *Zensur in der Weimarer Republik*, Stuttgart : J. B. Metzler, 1995.
19. Sauder, Gerhard. *Die Bücherverbrennung: Zum 10. Mai 1933*. Munich : Carl Hanser, 1986.
20. Schoeps, Julius H. Tress, Werner. *Orte der Bücherverbrennungen in Deutschland 1933*. Berlin : Georg Olms, 2008.
21. Mews, Siegfried. *Exile Literature and Literary Exile: A Review Essay*. *South Atlantic Review*, Vol. 57, No. 1 (Jan., 1992).
22. Stiftung gegen Rassismus und Antisemitismus. 2015. Dostupno na: <https://www.gra.ch/bildung/glossar/volk-voelkisch-2/> (14.4.2023.)
23. Stipčević, Aleksandar. *Cenzura u knjižnicama*. Filozofski fakultet. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti : Zagreb, 1992.
24. Stipčević, Aleksandar. *Kako izbjeći cenzora*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1997.
25. Stipčević, Aleksandar. *O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.
26. Wistrich, Robert S. *Who’s Who in Nazi Germany*. New York : Bonanza, 1984.

Cenzura tijekom Trećeg Reicha u kontekstu njemačke kulturne politike

Sažetak

Ovaj diplomski rad istražuje kontrolu knjiga nacističkog režima u Njemačkoj. U Weimarskoj Republici, iako su postojala ograničenja, sloboda izražavanja mišljenja i objavljivanja bila je jamčena člankom 118 Weimarskog ustava iz 1919. godine. Međutim, postojali su zakonski mehanizmi za reguliranje objavljivanja, što je omogućilo suzbijanje politički nepoželjnih tekstova. Nakon što su nacisti preuzeli vlast 1933. godine, pojačali su kontrolu književnosti i kulture. Kroz dekrete, policija je dobila ovlasti zabraniti knjige koje su smatrali prijetnjom javnoj sigurnosti ili interesima države. Spaljivanje knjiga postalo je simbolom pokušaja iskorjenjivanja ideja i ušutkavanja političkih suparnika. U drugom dijelu rada, istražuju se organizacije poput Ministarstva javnog prosvjetiteljstva i propagande, Nacionalne komore književnosti, Gestapa i SD koje su djelovale kao moćni mehanizmi kontrole i represije. Joseph Goebbels, vođa Ministarstva za javno prosvjetiteljstvo i propagandu, ključno je utjecao na oblikovanje njemačke kulture i književnosti u skladu s nacionalsocijalističkim ideologijama. Treći dio rada analizira različite oblike cenzure, kao što su preventivna, suspenzivna i autocenzura. Primjeri pokazuju kako su cenzura i spaljivanje knjiga u prošlosti predstavljali ozbiljnu prijetnju slobodi izražavanja, demokratskom društvu i kulturnoj raznolikosti. U zaključku se ističe važnost zaštite slobode izražavanja i suzbijanja cenzure kako bismo gradili demokratsko i inkluzivno društvo koje potiče otvoren dijalog i poštivanje različitih perspektiva. Učenje iz prošlih primjera potiče nas da promičemo slobodu govora i očuvamo pluralizam mišljenja kao temeljne vrijednosti u suvremenom društvu.

Ključne riječi: Weimarska Republika, Treći Reich, nacistički režim, spaljivanje knjiga, cenzura

Censorship during the Third Reich in the context of German cultural policy

Summary

This thesis examines the control of books during the Nazi regime in Germany. In the Weimar Republic, although there were limitations, freedom of expression and publication were guaranteed by Article 118 of the Weimar Constitution of 1919. However, there were legal mechanisms in place to regulate publishing, which allowed for the suppression of politically undesirable texts. After the Nazis seized power in 1933, they intensified their control over literature and culture. Through decrees, the police were given the authority to ban books they deemed a threat to public safety or the interests of the state. Book burning became a symbol of an attempt to eradicate ideas and silence political rivals. In the second part of the thesis, organizations such as the Ministry of Public Enlightenment and Propaganda, the National Chamber of Literature, the Gestapo, and the SD are explored as powerful mechanisms of control and repression. Joseph Goebbels, the leader of the Ministry of Public Enlightenment and Propaganda, played a crucial role in shaping German culture and literature in line with Nazi ideologies. The third part analyzes various forms of censorship, such as preventive, suspensive, and self-censorship. Examples illustrate how censorship and book burning in the past posed a serious threat to freedom of expression, democratic society, and cultural diversity. In conclusion, the importance of protecting freedom of expression and curbing censorship is emphasized in building a democratic and inclusive society that fosters open dialogue and respects different perspectives. Learning from past examples encourages us to promote freedom of speech and preserve pluralism of thought as fundamental values in contemporary society.

Key words: Weimar Republic, Third Reich, Nazi regime, book burning, censorship